

ΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ

ΜΙΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΑ
ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Γ' ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΜΑΘΗΜΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ

Γ' ΤΑΞΗ ΕΠΑ.Λ.
ΤΟΜΟΣ 4ος

— ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ —
ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ:

Θεοχαρούλα Μαγουλά
Δρ. Οικονομολόγος, Σύμβουλος Π.Ι.

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ:

Λιανός Θεόδωρος Καθηγητής
Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών
Παπαβασιλείου Αντώνιος
Καθηγητής Β/θμιας Εκπαίδευσης
Χατζηανδρέου Ανδρέας
Καθηγητής Β/θμιας Εκπαίδευσης

ΚΡΙΤΕΣ:

Προδρομίδης Κυπριανός Καθηγητής
Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών
Λαζάνης Γεώργιος
Καθηγητής Β/θμιας Εκπαίδευσης
Μοσχολέα Δέσποινα
Καθηγητής Β/θμιας Εκπαίδευσης

Σχήματα Σκίτσα:

Γιακουμέλου Κατερίνα (Ρωξάνη)

Καλλιτεχνική επιμέλεια εξωφύλλου:
Παπασπύρου Σπύρος

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Οι διορθώσεις πραγματοποιήθηκαν κατόπιν έγκρισης του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

**Η αξιολόγηση, η κρίση των
προσαρμογών και η επιστημονική
επιμέλεια του προσαρμοσμένου
βιβλίου πραγματοποιείται από τη
Μονάδα Ειδικής Αγωγής του
Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής.**

**Η προσαρμογή του βιβλίου για
μαθητές με μειωμένη όραση από το
ΙΤΥΕ – ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ πραγματοποιείται
με βάση τις προδιαγραφές που έχουν
αναπτυχθεί από ειδικούς
εμπειρογνώμονες για το ΙΕΠ.**

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ
ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**Λιανός Θ., Παπαβασιλείου Α.,
Χατζηανδρέου Α.**

Η συγγραφή και η επιστημονική επιμέλεια
του βιβλίου πραγματοποιήθηκε υπό την
αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

**ΑΡΧΕΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΘΕΩΡΙΑΣ**

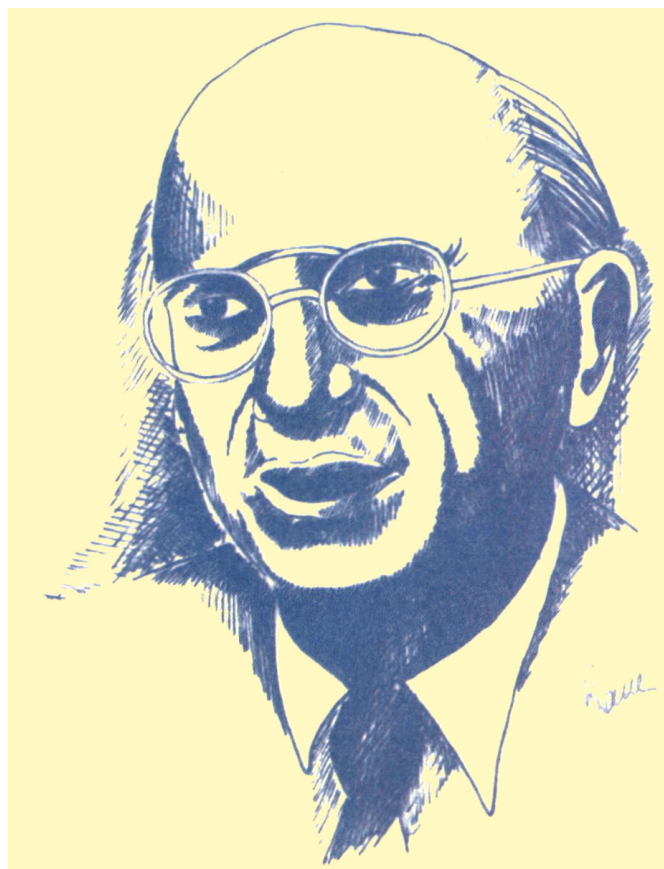
**ΜΙΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΑ
ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΑ**

**Γ' ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΜΑΘΗΜΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ**

**Γ' ΤΑΞΗ ΕΠΑ.Λ.
ΤΟΜΟΣ 4ος**

Ι.Τ.Υ.Ε. «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Ο Μίλτον Φρίντμαν (1912-), Οικονομολόγος με κύρος, πιστεύει ότι η ελεύθερη αγορά μπορεί να κάνει σχεδόν τα πάντα και ότι λειτουργεί καλύτερα χωρίς κρατική παρέμβαση. Δίδαξε για 30 χρόνια στο πανεπιστήμιο του Σικάγο των Η.Π.Α. και συνέδεσε το όνομα του Πανεπιστημίου αυτού με τις θεωρίες της ελεύθερης αγοράς.

ΤΟ ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

1. Τι είναι χρήμα

Από τα πολύ παλιά χρόνια οι άνθρωποι προσπάθησαν να καλύψουν τις ανάγκες τους με αγαθά που δεν μπορούσαν να παράγουν οι ίδιοι. Για το λόγο αυτό αντάλλασσαν τα δικά τους προϊόντα με προϊόντα άλλων παραγωγών. Η ανταλλαγή προϊόντων ονομάζεται **αντιπραγματισμός**, δηλαδή πράγμα αντί πράγματος. Η διαδικασία όμως του αντιπραγματισμού παρουσίαζε μεγάλες δυσκολίες, γιατί απαιτούσε από τα δύο άτομα που προέβαιναν στην ανταλλαγή: α) να προσφέρει ο ένας ό,τι χρειάζεται ο άλλος και β) να προσφέρει ο ένας τις αντίστοιχες ποσότητες που επιθυμεί ο άλλος. Οι δυσκολίες αυτές ξεπεράστηκαν με τη

χρησιμοποίηση του χρήματος, που διέσπασε την ανταλλαγή σε πώληση και αγορά, δηλαδή μετέτρεψε τις ανταλλαγές σε συναλλαγές. (Μπορούμε να πούμε ότι:)

Στην αρχή, ανάλογα με τις συν-

Χρήμα είναι οτιδήποτε γίνεται γενικά αποδεκτό ως μέσο ανταλλαγής από τα άτομα μιας κοινωνίας.

θήκες που επικρατούσαν σε κάθε οικονομία, ως χρήμα χρησιμοποιήθηκαν διάφορα πράγματα ή ζώα, όπως βόδια, πρόβατα, δέρματα, κοχύλια, φτερά, αλάτι, διάφορα μέταλλα κτλ. Η χρησιμοποίηση όμως όλων αυτών στις συναλλαγές παρουσίαζε ορισμένα μειονεκτήματα:

α) Αδιαιρετότητα. Όσα από αυτά εξυπηρετούσαν συναλλαγές μεγάλης αξίας, δεν μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για συναλλαγές μικρής

αξίας, γιατί δεν ήταν διαιρετά. Παράδειγμα: Τα βόδια.

β) Μεταβολή της αξίας. Σε ορισμένα από αυτά μπορούσε να μεταβληθεί η αξία, με αποτέλεσμα να δημιουργείται αβεβαιότητα και να δυσχεραίνονται οι συναλλαγές. Παράδειγμα: Τα πρόβατα μπορεί να γεννήσουν ή να πεθάνουν, τα μέταλλα να σκουριάσουν.

γ) Δυσκολία στη χρήση. Το βάρος ή ο όγκος ορισμένων από αυτά έκανε δύσκολη τη μεταφορά τους.

Τα μειονεκτήματα αυτά αποτελούσαν εμπόδιο στην ανάπτυξη των συναλλαγών και του εμπορίου. Στην προσπάθειά τους να ξεπεράσουν αυτές τις δυσκολίες οι οικονομίες οδηγήθηκαν σιγά σιγά στη χρησιμοποίηση προϊόντων που εξασφάλιζαν διαιρετότητα, σταθερότητα στην αξία και ευκολία στη χρήση.

Τέτοια προϊόντα ήταν ο χρυσός και ο άργυρος, που για πολλούς αιώνες χρησιμοποιούνται ως χρήμα. Από πολύ νωρίς στις αναπτυγμένες οικονομίες, όπως, για παράδειγμα, στην αρχαία Αθήνα, το ίδιο το κράτος ανέλαβε την κοπή νομισμάτων, ώστε να υπάρχει σταθερή ποσότητα χρυσού ή αργύρου σε κάθε νόμισμα και να εξασφαλίζεται η βεβαιότητα για την αξία του νομίσματος.

2. Λειτουργίες του χρήματος

Οι βασικές λειτουργίες του χρήματος που το καθιστούν απαραίτητο για την οικονομική οργάνωση της κοινωνίας είναι οι εξής:

α) Μέσο συναλλαγής

Από τα προηγούμενα γίνεται φανερό ότι κύρια λειτουργία του χρήματος είναι η χρησιμοποίησή του ως μέσου συναλλαγής. Σε αυτή τη λειτουργία

οφείλονται ο μεγάλος καταμερισμός των έργων και η ανάπτυξη του εμπορίου.

β) Μονάδα μέτρησης αξίας

Η ζήτηση και η προσφορά διαμορφώνουν στην αγορά την τιμή ενός αγαθού σε χρηματικές μονάδες. Έτσι η αξία κάθε προϊόντος εκφράζεται σε χρηματικές μονάδες. Για παράδειγμα, η αξία ενός μολυβιού είναι 0,5 ευρώ, ενός τετραδίου 2 ευρώ κτλ., το ευρώ, δηλαδή, γίνεται το μέτρο της απόλυτης αξίας των αγαθών. Μπορούμε επίσης με το χρήμα να προσδιορίσουμε την αξία ενός αγαθού σε σχέση με την αξία ενός άλλου, δηλαδή τη σχετική αξία των αγαθών. Στο παράδειγμά μας η σχετική αξία ενός τετραδίου είναι 4 μολύβια ($4 \times 0,5 = 2$).

γ) Μέσο διατήρησης αξιών

Εφόσον το χρήμα είναι μέτρο της απόλυτης αξίας των αγαθών, ο κάτοχος χρήματος μπορεί να διαθέτει τμηματικά μέρος των χρημάτων του για την αγορά αγαθών. Παράδειγμα: Έστω ένας παραγωγός σιταριού σε μια οικονομία που δε χρησιμοποιεί χρήμα. Ο παραγωγός είναι υποχρεωμένος να διατηρεί σε αποθήκες την ετήσια παραγωγή σιταριού και να τη διαθέτει τμηματικά, ανταλλάσσοντάς την με άλλα αγαθά που έχει ανάγκη. Αν όμως γινόταν χρήση του χρήματος, ο ίδιος παραγωγός θα είχε τη δυνατότητα να πουλήσει ολόκληρη τη σοδιά του και να εισπράξει την αξία της σε χρήμα, το οποίο θα μπορούσε να δαπανά τμηματικά σε διαφορετικές χρονικές στιγμές για τις ανάγκες του. Έτσι το χρήμα γίνεται και μέσο διατήρησης αξιών.

3. Είδη χρήματος

Στις σύγχρονες οικονομίες η χρησιμοποίηση του χρήματος έχει γενικευτεί. Τα είδη χρήματος είναι τα εξής:

i) Τα κέρματα. Είναι μεταλλικά νομίσματα ευτελούς αξίας που χρησιμοποιούνται για συναλλαγές μικρής αξίας, όπως για αγορά εφημερίδων, εισιτηρίων στις αστικές συγκοινωνίες κτλ. Η αξία όλων των κερμάτων ως ποσοστό στη συνολική ποσότητα του χρήματος είναι πολύ μικρή.

ii) Τα χαρτονομίσματα. Τα εκδίδει η Κεντρική Τράπεζα. Παλαιότερα, την αξία των χαρτονομισμάτων “κάλυπτε” η τράπεζα με αντίστοιχης αξίας ποσότητα χρυσού, που διατηρούσε στο θησαυροφυλάκιό της. Αυτό πλέον δεν ισχύει. Η ποσότητα των χαρτονομισμάτων που θέτει σε κυκλοφορία η Κεντρική Τράπεζα προσδιορίζεται από τη νομισματική

πολιτική κάθε χώρας με βάση γενικότερα οικονομικά κριτήρια.

iii) Οι τραπεζικές επιταγές. Οι εμπορικές τράπεζες δίνουν στους πελάτες τους τη δυνατότητα να πληρώνουν εκείνους με τους οποίους συναλλάσσονται με επιταγές. Στην επιταγή αναγράφεται το χρηματικό ποσό, το όνομα του δικαιούχου και υπογράφεται από τον εκδότη, με την προϋπόθεση ότι το αντίστοιχο χρηματικό ποσό έχει ήδη κατατεθεί στην τράπεζα στο λογαριασμό του εκδότη.

iv) Οι πιστωτικές κάρτες. Τις εκδίδουν οι εμπορικές τράπεζες ή χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί και αποτελούν το λεγόμενο “πλαστικό χρήμα”. Οι πιστωτικές κάρτες χρησιμοποιούνται από τους καταναλωτές για αγορές εμπορευμάτων από καταστήματα που έχουν συμβληθεί με

τις τράπεζες. Η αγορά με πιστωτική κάρτα επιτρέπει στον κάτοχό της να μην πληρώνει αμέσως σε μετρητά, αλλά να πληρώνει το ποσό αργότερα στην τράπεζά του, ενώ ο πωλητής εξοφλείται από την τράπεζα.

4. Το Τραπεζικό Σύστημα

Οι Εμπορικές Τράπεζες

Οι τράπεζες είναι επιχειρήσεις με κύρια δραστηριότητα τη μεσολάβησή τους στην αγορά χρήματος, εκεί, δηλαδή, όπου το χρήμα ζητείται και προσφέρεται. Οι εμπορικές τράπεζες, που ονομάζονται και πιστωτικά ιδρύματα, δέχονται καταθέσεις χρηματικών ποσών και ταυτόχρονα χορηγούν χρηματικά ποσά με τη μορφή δανείων.

Οι καταθέσεις στις εμπορικές τράπεζες προέρχονται από ιδιώτες, ιδιωτικές επιχειρήσεις, δημόσιους ορ-

γανισμούς κτλ. και διακρίνονται σε καταθέσεις όψεως, καταθέσεις ταμιευτηρίου και καταθέσεις επί προθεσμία. Οι καταθέσεις όψεως γίνονται από επιχειρήσεις και διακινούνται συχνά με επιταγές. Οι καταθέσεις ταμιευτηρίου είναι η συνηθέστερη μορφή κατάθεσης. Στις καταθέσεις όψεως και ταμιευτηρίου ο καταθέτης έχει το δικαίωμα να κάνει κατάθεση ή ανάληψη χρηματικού ποσού οποιαδήποτε χρονική στιγμή το επιθυμεί. Στην περίπτωση των καταθέσεων επί προθεσμία, ο καταθέτης δεν έχει το δικαίωμα να αποσύρει τα χρήματά του ούτε μέρος αυτών, πριν παρέλθει η συμφωνημένη προθεσμία. Αν όμως θελήσει να αποσύρει τα χρήματά του νωρίτερα από την προθεσμία, πληρώνει ένα προκαθορισμένο πρόστιμο στην τράπεζα. Το επιτόκιο καταθέσεων δεν είναι πάντοτε το

ίδιο, αλλά διαφέρει για κάθε τράπεζα και οπωσδήποτε εξαρτάται από το είδος της κατάθεσης. Στις καταθέσεις επί προθεσμία το επιτόκιο είναι μεγαλύτερο από αυτό των καταθέσεων όψεως και ταμιευτηρίου και μάλιστα όσο μεγαλύτερη είναι η προθεσμία κατάθεσης, τόσο μεγαλύτερο είναι το επιτόκιο. Αυτό συμβαίνει, γιατί η τράπεζα γνωρίζει το χρονικό διάστημα που έχει στη διάθεσή της το χρηματικό ποσό και μπορεί να το εκμεταλλεύεται καλύτερα και με λιγότερους κινδύνους.

Οι εμπορικές τράπεζες, για να καλύψουν το κόστος λειτουργίας τους (μισθούς υπαλλήλων, ενοίκια, ηλεκτρικό ρεύμα, τόκους καταθέσεων κτλ.) και να έχουν κέρδος, χορηγούν δάνεια με μεγαλύτερο επιτόκιο από αυτό των καταθέσεων. Η χορήγηση δανείων γίνεται σε ιδιώτες, σε

**επιχειρήσεις και στο κράτος. Όπως
κάθε επιχείρηση, έτσι και η εμπο-
ρική τράπεζα έχει ως αντικειμενικό
στόχο τη μεγιστοποίηση του κέρ-
δους. Όσο αυξάνονται τα δάνεια
που χορηγεί, τόσο αυξάνονται οι τό-
κοι που εισπράττει και, επομένως,
και τα κέρδη της. Συνεπώς, μεγι-
στοποίηση του κέρδους θα σήμαι-
νε ουσιαστικά μεγιστοποίηση των
χρηματικών ποσών που χορηγεί η
τράπεζα. Υπάρχουν όμως δύο σο-
βαροί περιορισμοί στις δανειο-
δοτήσεις. Ο ένας προέρχεται από
την πολιτική και τους κανονισμούς
που επιβάλλει η Κεντρική Τράπεζα,
όπως ο καθορισμός του ποσοστού
των ρευστών διαθεσίμων. Τα ρευ-
στά διαθέσιμα είναι ένα απόθεμα
χρημάτων που οφείλει να κρατάει η
εμπορική τράπεζα στο ταμείο της.
Για παράδειγμα, όταν η Κεντρική**

Τράπεζα καθορίσει το ποσοστό των ρευστών διαθεσίμων στο 20%, τότε οι εμπορικές τράπεζες είναι υποχρεωμένες για κάθε 100 ευρώ που καταθέτουν οι πελάτες τους, να κρατούν στο ταμείο τους 20 ευρώ και έχουν δυνατότητα να δανείσουν τα υπόλοιπα 80 ευρώ.

Ο άλλος περιορισμός προέρχεται από τις ίδιες τις εμπορικές τράπεζες, που επιδιώκουν να εξασφαλίσουν την επιστροφή των χρηματικών κεφαλαίων που δανείζουν μαζί με τους τόκους. Για το λόγο αυτό, όταν μια τράπεζα χορηγεί κάποιο δάνειο, φροντίζει να ερευνά την οικονομική κατάσταση του δανειοδότη και τη δυνατότητα της αποδοτικής χρησιμοποίησης του δανείου, δηλαδή επιδιώκει την εξασφάλιση των κεφαλαίων της.

Οι δύο αυτές επιδιώξεις είναι σε

Γενικά, οι εμπορικές τράπεζες επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση των κερδών και ταυτόχρονα την ελαχιστοποίηση του κινδύνου τον οποίο αναλαμβάνουν.

κάποιο βαθμό αντίθετες. Όσο μεγαλύτερος είναι ο όγκος των δανείων που δίνει μια τράπεζα, τόσο πιο πολλά είναι τα έσοδά της και, συνεπώς, τα κέρδη της, αλλά τόσο πιο μεγάλος και ο κίνδυνος απώλειας χρηματικών κεφαλαίων. Τελικά η πολιτική των δανειοδοτήσεων είναι τέτοια, ώστε να επιτυγχάνονται υψηλά κέρδη, χωρίς υπερβολικούς κινδύνους.

Η ποσότητα του χρήματος σε κυκλοφορία

Η ποσότητα του χρήματος ορίζεται ως το σύνολο των νομισματικών μονάδων κάθε είδους, δηλαδή κερμάτων, χαρτονομισμάτων και καταθέσεων, οι οποίες βρίσκονται στην κατοχή των οικονομούντων ατόμων, δηλαδή των ιδιωτών, των επιχειρήσεων και των δημοσίων οργανισμών σε μια χρονική περίοδο. Τα χρήματα αυτά χρησιμοποιούνται για διάφορους σκοπούς, π.χ. για τις συναλλαγές, σύμφωνα με τις ανάγκες αυτών των ατόμων.

Η ποσότητα χρήματος είναι ένα εξαιρετικά σημαντικό μέγεθος για τη λειτουργία της οικονομίας και την εξέλιξη των τιμών των αγαθών.

5. Η δημιουργία χρήματος από τις Εμπορικές Τράπεζες

Από τα προηγούμενα προκύπτει ότι οι εμπορικές τράπεζες, για να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους, πρέπει να χορηγούν για δάνεια τη μεγαλύτερη δυνατή ποσότητα χρήματος. Οι εμπορικές τράπεζες όμως πρέπει να ανταποκριθούν και στις καθημερινές αναλήψεις χρημάτων που κάνουν οι πελάτες τους. Για το σκοπό αυτό οι τράπεζες χρησιμοποιούν τα ρευστά διαθέσιμα που διατηρούν στα ταμεία τους καθώς και ένα μέρος των καθημερινών καταθέσεων που δέχονται από άλλους πελάτες. Η πείρα από τη λειτουργία των εμπορικών τραπεζών δείχνει ότι σε κανονικές (συνηθισμένες) συνθήκες η τράπεζα μπορεί να δανείζει, χωρίς να αντιμετωπίζει πρόβλημα,

το μεγαλύτερο μέρος των καταθέσεων. Για παράδειγμα, από μια κατάθεση 100 ευρώ μπορεί να δανείσει τα 75 ευρώ και να κρατήσει ένα ποσό ρευστών διαθεσίμων αξίας 25 ευρώ, που μαζί με τις καθημερινές καταθέσεις μπορεί να ικανοποιήσει τις καθημερινές αναλήψεις των πελατών της. Το πρόβλημα ρευστότητας ισχύει μόνο για τις καταθέσεις όψεως και ταμειευτηρίου. Οι καταθέσεις επί προθεσμία δε δημιουργούν πρόβλημα, αφού ο καταθέτης δεν μπορεί να κάνει ανάληψη των χρημάτων του, πριν παρέλθει η προθεσμία κατάθεσης, αρκεί βέβαια η τράπεζα να συνδυάζει σωστά τις προθεσμίες των καταθέσεων με τις προθεσμίες των δανείων που χορηγεί.

Ευνόητο είναι ότι σε περιπτώσεις ασυνήθιστων καταστάσεων, για παράδειγμα, γενικού πανικού η τράπεζα

δεν μπορεί να επιστρέψει σε όλους τους καταθέτες ολόκληρο το ποσό των καταθέσεων, αφού στην περίπτωση αυτή θα ήταν αναγκασμένη να κρατάει στο ταμείο της το 100% των καταθέσεων και συνεπώς να μη χορηγεί δάνεια. Τέτοιες περιπτώσεις πανικού σπάνια εμφανίζονται.

Ας δούμε τώρα πώς από μια κατάθεση όψεως, η εμπορική τράπεζα μπορεί να δημιουργήσει χρήμα ή ακριβέστερα πώς μπορεί να αυξήσει την ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί. Ας υποθέσουμε ότι ένα άτομο Α κάνει κατάθεση όψεως σε μια τράπεζα 10.000 ευρώ. Η τράπεζα δίνει το δικαίωμα στο άτομο Α να πληρώνει στις συναλλαγές του με επιταγές μέχρι του ποσού της κατάθεσής του, δηλαδή μέχρι 10.000 ευρώ. Το άτομο Α μπορεί να χρησιμοποιήσει το ποσό των 10.000

ευρώ από την επόμενη μέρα της κατάθεσης με τη μορφή επιταγών, διατηρώντας έτσι την αγοραστική δύναμη των 10.000 ευρώ. Η τράπεζα από την κατάθεση αυτή είναι υποχρεωμένη να κρατήσει στο ταμείο της 2.000 ευρώ, αν, για παράδειγμα, το ποσοστό ρευστών διαθέσιμων είναι 20%. Τις υπόλοιπες 8.000 ευρώ μπορεί να της χορηγήσει δάνειο σε ένα άλλο άτομο Β. Το άτομο Β διαθέτει τώρα αγοραστική δύναμη 8.000 ευρώ σε μετρητά, δηλαδή μπορεί να κάνει αγορές αυτής της αξίας. Με τη λειτουργία αυτή η τράπεζα από μία κατάθεση όψεως 10.000 ευρώ έδωσε τη δυνατότητα στα δύο άτομα να διακινήσουν συνολικά ποσό 18.000 ευρώ. Η ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί αυξήθηκε κατά 8.000 ευρώ. Με ανάλογο τρόπο, αν και το άτομο Β

κάνει κατάθεση όψεως σε μία άλλη τράπεζα τα 8.000 ευρώ, η τράπεζα θα κρατήσει ρευστά διαθέσιμα 1.600 ευρώ (ποσοστό 20%) και θα δανείσει σε ένα άτομο Γ τα υπόλοιπα 6.400 ευρώ, αυξάνοντας πάλι την ποσότητα χρήματος που κυκλοφορεί κατά 6.400 ευρώ. Η ίδια διαδικασία μπορεί να γίνει και με κατάθεση ταμιευτηρίου, αφού ο καταθέτης έχει τη δυνατότητα να κάνει αναλήψεις, όποτε θελήσει, μέχρι του ποσού που κατέθεσε. Πρέπει να διευκρινιστεί ότι το ποσοστό ρευστών διαθέσίμων 20%, που υποθέσαμε στο παράδειγμα, μπορεί να μεταβληθεί.

6. Η Εκδοτική Τράπεζα

Η Εκδοτική Τράπεζα ή Κεντρική Τράπεζα είναι αυτή που δημιουργείται από το κράτος με στόχο την παρέμβασή του στην οικονομία

(νομισματική και πιστωτική πολιτική). Στη χώρα μας το ρόλο αυτό έχει η Τράπεζα της Ελλάδος. Οι ουσιαστικές λειτουργίες της είναι οι εξής:

α) Έχει το αποκλειστικό δικαίωμα να εκδίδει χαρτονομίσματα.

β) Παρότι είναι ανεξάρτητη ως προς τη διαμόρφωση της νομισματικής πολιτικής, είναι η τράπεζα μέσω της οποίας ο δημόσιος τομέας διεκπεραιώνει σημαντικές οικονομικές συναλλαγές του.

γ) Ασκεί έλεγχο στη γενική λειτουργία των εμπορικών τραπεζών.

δ) Ασκεί τη νομισματική και πιστωτική πολιτική και προσδιορίζει την ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί στην οικονομία.

Οι δύο πρώτες λειτουργίες είναι αυτονόητες και δεν απαιτείται πρόσθετη εξήγηση.

Η τρίτη αφορά τον έλεγχο που

ασκεί η εκδοτική τράπεζα στη λειτουργία των εμπορικών τραπεζών με σκοπό: (i) να προστατέψει το κοινό που καταθέτει τα χρήματά του στις εμπορικές τράπεζες, (ii) να στρέψει τα δάνεια που χορηγούν οι τράπεζες σε τοποθετήσεις που βοηθούν την ανάπτυξη της οικονομίας.

Για την προστασία του αποταμιευτικού κοινού, η εκδοτική τράπεζα μπορεί να επιβάλλει στις εμπορικές τράπεζες να θέτουν στη διάθεσή της ένα μικρό μέρος των χρηματικών καταθέσεων που δέχονται, χωρίς να μπορούν οι ίδιες να το χρησιμοποιούν.

Παράδειγμα: Για κατάθεση 100 ευρώ η εμπορική τράπεζα υποχρεούται να καταθέτει στην εκδοτική τα 5 ευρώ για κάποια εξασφάλιση των καταθετών.

Η εκδοτική τράπεζα μπορεί επίσης να υποδεικνύει στις εμπορικές τράπεζες πώς να κατανέμουν τα δάνεια

που χορηγούν. Μπορεί, για παράδειγμα, να υποδεικνύει μείωση των δανείων που δίνονται σε εισαγωγείς ξένων προϊόντων και αύξηση των δανείων σε εξαγωγείς εγχωρίων προϊόντων, ώστε να βοηθήσει την εγχώρια παραγωγή και να περιορίσει την εξαγωγή συναλλάγματος. Μπορεί επίσης να υποδεικνύει και τα επιτόκια χορηγήσεων. Αν θέλει, για παράδειγμα, να ενισχύσει τις επενδύσεις και να μειώσει την κατανάλωση, μπορεί να προσδιορίσει χαμηλό επιτόκιο για δάνεια που χορηγούνται για επενδύσεις και υψηλό επιτόκιο για δάνεια καταναλωτικά.

Με την τέταρτη λειτουργία της, δηλαδή την άσκηση της νομισματικής και πιστωτικής πολιτικής, καθορίζει τον όγκο των δανείων που χορηγούνται, με συνέπεια να μεταβάλλει την ποσότητα χρήματος που κυκλο-

φορεί. Νομισματική και πιστωτική πολιτική είναι ένα σύνολο μέτρων που παίρνει η Κεντρική Τράπεζα και έχουν σκοπό να μεταβάλουν την ποσότητα χρήματος που κυκλοφορεί και το επιτόκιο, και γενικά να επηρεάσουν την αγορά χρήματος. Τέτοια μέτρα είναι:

- Οι μεταβολές στο ποσοστό των ρευστών διαθεσίμων.**
- Η πολιτική της ανοικτής αγοράς.**
- Το προεξοφλητικό επιτόκιο.**

(i) Μεταβολές στο ποσοστό των ρευστών διαθεσίμων

Η εκδοτική τράπεζα, αν μεταβάλει το ποσοστό των ρευστών διαθεσίμων, μπορεί να επηρεάσει τον όγκο των δανείων που χορηγούν οι εμπορικές τράπεζες και με τον τρόπο αυτό να πετύχει αύξηση ή μείωση της ποσότητας του χρήματος που κυκλοφορεί. Παράδειγμα: Αν το

ποσοστό ρευστών διαθεσίμων είναι 20%, οι εμπορικές τράπεζες είναι υποχρεωμένες από κάθε κατάθεση 100 ευρώ να κρατούν στο ταμείο τους 20 ευρώ και μπορούν να διαθέσουν για δάνεια το υπόλοιπο ποσόν των 80 ευρώ. Αν η εκδοτική τράπεζα θελήσει να μειώσει την ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί, αυξάνει το ποσοστό των ρευστών διαθεσίμων, για παράδειγμα, ορίζει ποσοστό 30%. Οι εμπορικές τράπεζες είναι τώρα υποχρεωμένες από κάθε κατάθεση 100 ευρώ, να κρατούν στο ταμείο τους 30 ευρώ και μπορούν να χορηγούν για δάνεια τα υπόλοιπα 70 ευρώ. Έτσι οι πιστώσεις μειώνονται κατά 10 ευρώ, με συνέπεια να μειώνεται και η ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί. Στην αντίθετη περίπτωση, αν, δηλαδή, η εκδοτική τράπεζα επιδιώκει αύξηση του χρήματος

που κυκλοφορεί, μειώνει το ποσοστό των ρευστών διαθεσίμων που επιβάλλει στις εμπορικές τράπεζες.

(ii) Η πολιτική της ανοικτής αγοράς

Η πολιτική της ανοιχτής αγοράς αφορά την αγορά ή πώληση τίτλων από την Κεντρική Τράπεζα. Με τον τρόπο αυτό μπορεί η εκδοτική τράπεζα να επηρεάσει την ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί. Αν η εκδοτική τράπεζα επιθυμεί την αύξηση του χρήματος που κυκλοφορεί, αγοράζει κρατικές ομολογίες καταβάλλοντας στους κατόχους αυτών την αντίστοιχη αξία τους σε χρήμα. Έτσι οι κάτοχοι των ομολογιών, ενώ προηγουμένως είχαν στα χέρια τους τίτλους, τώρα διαθέτουν μετρητά. Αντίθετα, αν επιθυμεί τη μείωση του χρήματος που κυκλοφορεί, προβαίνει σε πώληση

κρατικών ομολογιών. Η ποσότητα χρήματος που αντιστοιχεί στην αξία αυτών των ομολογιών, βρίσκεται πλέον στη διάθεση της εκδοτικής τράπεζας, ενώ οι αγοραστές, αντί για μετρητά έχουν τίτλους (ομολογίες). Η ποσότητα χρήματος που κυκλοφορεί μειώθηκε κατά την αξία πώλησης των ομολογιών.

(iii) Το προεξοφλητικό επιτόκιο

Πολλές φορές στις εμπορικές συναλλαγές οι πληρωμές δε γίνονται άμεσα με χρήμα αλλά με συναλλαγματικές. Η συναλλαγματική είναι ένα έγγραφο, με το οποίο αυτός που το υπογράφει υπόσχεται ότι σε ορισμένο χρόνο θα πληρώσει το οφειλόμενο ποσό. Για παράδειγμα, ένας βιομήχανος Α αγοράζει πρώτες ύλες από τον έμπορο Β και, αντί για χρήμα, του υπογράφει μια συναλλαγματική για χρονικό διάστημα

έξι μηνών. Αν ο έμπορος Β έχει ανάγκη μετρητών, μπορεί να καταθέσει τη συναλλαγματική σε μια εμπορική τράπεζα και να εισπράξει το αναγραφόμενο ποσό μειωμένο κατά τον τόκο των έξι μηνών. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται προεξόφληση, δηλαδή εξόφληση της συναλλαγματικής, πριν από τον καθορισμένο χρόνο των έξι μηνών. Η εμπορική τράπεζα έχει δύο τουλάχιστον επιλογές. Η μια είναι να κρατήσει τη συναλλαγματική και να εισπράξει το χρηματικό ποσό από τον οφειλέτη (βιομήχανο Α), όταν λήξει η περίοδος των έξι μηνών. Στην περίπτωση αυτή το έσοδο της τράπεζας είναι ο τόκος των έξι μηνών. Η δεύτερη επιλογή είναι να προσφύγει στην εκδοτική τράπεζα και να ζητήσει αναπροεξόφληση της συναλλαγματικής, δηλαδή η εκδοτική τράπεζα

προεξοφλεί τη συναλλαγματική πληρώνοντας στην εμπορική τράπεζα το ποσό μειωμένο κατά τον τόκο των έξι μηνών, υπολογίζοντας τον τόκο με βάση ένα επιτόκιο που η ίδια προσδιορίζει. Το επιτόκιο αυτό λέγεται προεξοφλητικό.

Όσο μεγαλύτερο είναι το προεξοφλητικό επιτόκιο που καθορίζει η εκδοτική τράπεζα, τόσο πιο δαπανηρό και, συνεπώς, ασύμφορο είναι για τις εμπορικές τράπεζες να ζητούν προεξόφληση των συναλλαγματικών, γιατί αναγκάζονται να αυξάνουν και αυτές το επιτόκιο με το οποίο προεξοφλούν. Με τον τρόπο αυτό αυξάνει το κόστος των εμπορικών συναλλαγών με συναλλαγματικές, με αποτέλεσμα να περιορίζεται η χρήση τους και έτσι να μειώνεται η ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί.

Αντίθετα, αν η εκδοτική τράπεζα

επιθυμεί να αυξήσει την ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί, μειώνει το προεξοφλητικό επιτόκιο.

7. Τοκισμός - Ανατοκισμός

Η κατάθεση ενός χρηματικού ποσού στην τράπεζα για ένα έτος σημαίνει ότι στο τέλος του έτους ο καταθέτης μπορεί να εισπράξει το αρχικό χρηματικό ποσό αυξημένο κατά τον τόκο. Ο τόκος εξαρτάται από το επιτόκιο. **Επιτόκιο είναι ο τόκος των 100 ευρώ σε ένα έτος.**

Αν, για παράδειγμα, κάποιος καταθέσει ένα αρχικό ποσό 400.000 ευρώ για ένα έτος με επιτόκιο 15%, στο τέλος του έτους μπορεί να εισπράξει: $400.000 + (15\%) \cdot 400.000 = 400.000 + 60.000 = 460.000$ ευρώ. Αν ο καταθέτης δεν εισπράξει το ποσό αυτό στο τέλος του πρώτου έτους, αλλά στο τέλος του δεύτερου

έτους, τότε ο τόκος για το δεύτερο έτος υπολογίζεται στο συνολικό ποσό του αρχικού κεφαλαίου κατάθεσης (400.000 ευρώ) και του τόκου του πρώτου έτους (60.000 ευρώ), δηλαδή στο ποσό των 460.000 ευρώ. Έτσι ο καταθέτης μπορεί να εισπράξει: $460.000 + 15\% \cdot 460.000 = 460.000 + 69.000 = 529.000$ ευρώ. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται ανατοκισμός και μπορεί να συνεχιστεί για n έτη. Γενικά, αν καταθέσει κάποιος σε μια τράπεζα ένα χρηματικό ποσό K_0 με επιτόκιο i , μετά πάροδο n ετών το χρηματικό ποσό θα γίνει K_n , σύμφωνα με τον τύπο του ανατοκισμού:

$$K_n = K_0 (1 + i)^n$$

8. Σχόλια

Το χρήμα και η αγορά χρήματος είναι εξαιρετικά σημαντικοί παράγοντες για τη λειτουργία της οικονομίας.

Η Κεντρική τράπεζα έχει αποφασιστικό ρόλο στη λειτουργία της αγοράς χρήματος και κυρίως στην προσφορά χρήματος. Η παρέμβαση της τράπεζας στην αγορά χρήματος γίνεται κυρίως με τον καθορισμό του ποσοστού των ρευστών διαθεσίμων, την πολιτική της ανοικτής αγοράς και το προεξοφλητικό επιτόκιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ

Ερωτήσεις

1. Να σημειώσετε τη σωστή απάντηση:

i) Η μεταβολή από την Κεντρική τράπεζα του ποσοστού των ρευστών διαθεσίμων έχει ως στόχο:

(α) Την προστασία των αποταμιευτών.

(β) Τον έλεγχο της ποσότητας του χρήματος που κυκλοφορεί.

(γ) Τον έλεγχο στα κέρδη των επιχειρήσεων.

(δ) Την αντιμετώπιση των καθημερινών αναλήψεων.

(ε) Την ενίσχυση των επενδυτικών δανείων.

ii) Η πολιτική της ανοιχτής αγοράς από την Κεντρική τράπεζα έχει ως στόχο:

(α) Την αύξηση των δανείων που χορηγούν οι εμπορικές τράπεζες.

(β) Την αύξηση του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος.

(γ) Την προστασία των αποταμιευτών.

(δ) Τον έλεγχο της ποσότητας του χρήματος που κυκλοφορεί.

(ε) Την προστασία των καταναλωτών.

iii) Η ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί αυξάνει, όταν:

(α) Μειώνονται οι καταθέσεις όψεως στις εμπορικές τράπεζες.

(β) Η Κεντρική τράπεζα μειώνει το ποσοστό των ρευστών διαθεσίμων.

(γ) Η Κεντρική τράπεζα αυξάνει το προεξοφλητικό επιτόκιο.

(δ) Η Κεντρική τράπεζα προβαίνει σε πωλήσεις τίτλων.

(ε) Αυξάνονται οι τιμές των αγαθών στην αγορά.

Ασκήσεις

1. Ένα άτομο 'Α' κάνει κατάθεση όψεως σε εμπορική τράπεζα 300.000 χρημ. μονάδες. Από τα χρήματα αυτά η τράπεζα δανειοδοτεί το άτομο 'Β', που με τη σειρά του ανοίγει λογαριασμό όψεως στην ίδια τράπεζα. Από την κατάθεση όψεως του 'Β' η τράπεζα δανειοδοτεί το άτομο 'Γ', το οποίο καταθέτει όλο το ποσό σε λογαριασμό ταμιευτηρίου. Από την κατάθεση του 'Γ' η τράπεζα χορηγεί δάνειο στο άτομο 'Δ'. Αν το ποσοστό των ρευστών διαθεσίμων είναι 20%, ποια είναι η ποσότη-

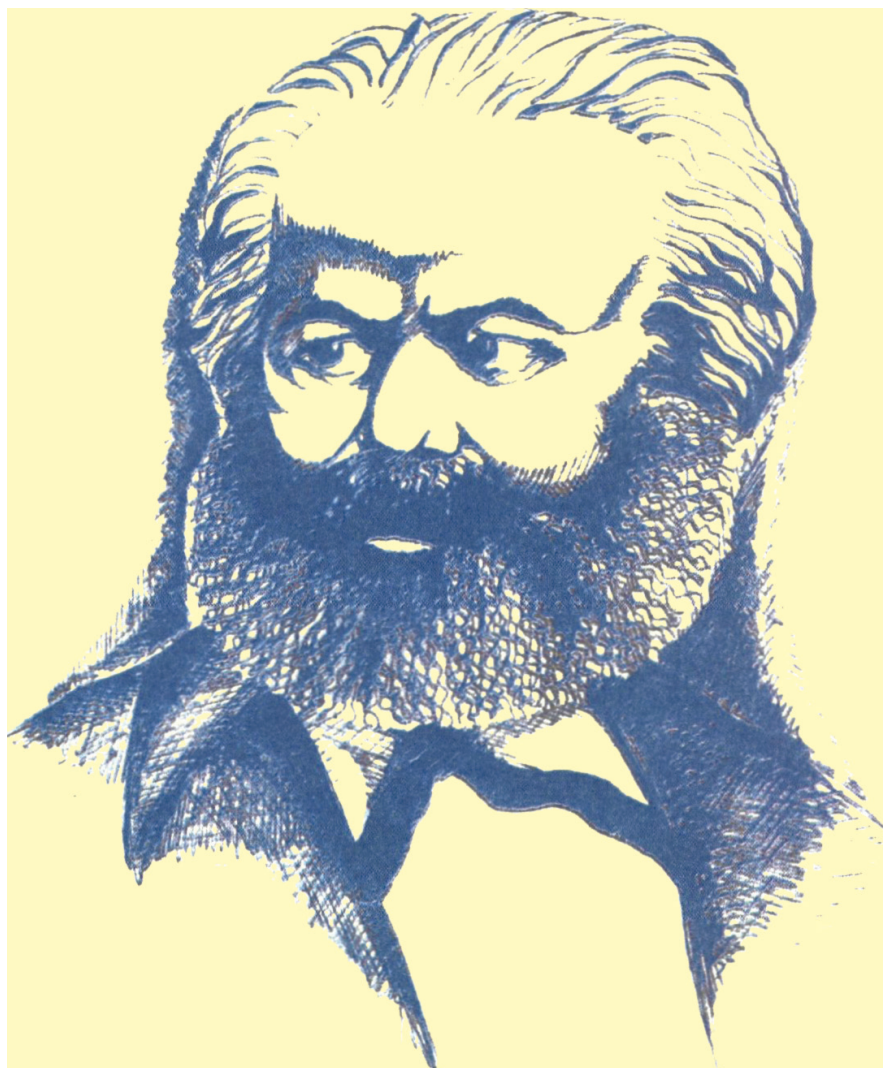
τα χρήματος που δημιουργήσε η εμπορική τράπεζα; Αν η Κεντρική τράπεζα μειώσει το ποσοστό των ρευστών διαθεσίμων στο 10%, πόσο θα αυξηθεί η ποσότητα του χρήματος;

2. Καταθέτει κάποιος 500.000 χρημ. μονάδες για 3 έτη με επιτόκιο 20%. Τι χρηματικό ποσό θα πάρει στο τέλος του τρίτου έτους;

3. Καταθέτει κάποιος ένα χρηματικό ποσό για 2 έτη με επιτόκιο 20%. Στο τέλος του δεύτερου έτους εισπράττει συνολικά 1.152.000 χρημ. μονάδες. Ποιο το ποσό που κατέθεσε;

4. Καταθέτει κάποιος ένα χρηματικό ποσό με επιτόκιο 20%. Σε πόσα έτη θα διπλασιαστεί;

Ο Κάρολος Μαρξ (1818-1883) είναι ο θεμελιωτής του επιστημονικού σοσιαλισμού. Το Τρίτομο έργο του "Το Κεφάλαιο" αποτελεί μεγάλη συμβολή στην ανάλυση της πολιτικής Οικονομίας και περιέχει την οξύτερη κριτική του καπιταλισμού.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΙΣ- ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ-ΑΝΕΡΓΙΑ

1. Εισαγωγή

Η οικονομία δεν είναι ποτέ στάσιμη. Όλα τα σημαντικά μεγέθη της, όπως το επίπεδο του εισοδήματος, της απασχόλησης, της ανεργίας, των τιμών, των εξαγωγών κτλ. μεταβάλλονται διαχρονικά. Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζουμε τις διαχρονικές μεταβολές στο επίπεδο της παραγωγής, του εισοδήματος, των τιμών και της ανεργίας.

2. Οικονομικές διακυμάνσεις

Αν παρατηρήσουμε τα στοιχεία μιας οικονομίας για μεγάλες χρονικές περιόδους, θα δούμε ότι η παραγωγή, το εισόδημα και η απασχόληση, δηλ. γενικά η οικονομική

δραστηριότητα άλλοτε αυξάνεται γρήγορα, άλλοτε αργά και άλλοτε μειώνεται. Οι μεταβολές αυτές ονομάζονται οικονομικές διακυμάνσεις ή οικονομικοί κύκλοι και παρουσιάζουν μια συστηματική κυκλικότητα. Βέβαια, παρότι οι οικονομικοί κύκλοι επαναλαμβάνονται, δεν είναι ίδιοι ως προς την ένταση και τη διάρκειά τους. Τα στάδια από τα οποία περνάει η οικονομία στη διάρκεια του κύκλου έχουν κοινά χαρακτηριστικά και ονομάζονται συνήθως φάσεις του οικονομικού κύκλου.

Οι φάσεις του κύκλου και τα χαρακτηριστικά τους

Μια απλοποιημένη εικόνα του οικονομικού κύκλου δίνεται στο διάγραμμα 9.1. Στον κάθετο άξονα μετρούμε το επίπεδο της οικονομικής δραστηριότητας, για παράδειγμα,

το επίπεδο του εισοδήματος, και στον οριζόντιο το χρόνο (έτη). Η γραμμή AB παριστάνει τη μακροχρόνια ανοδική τάση της οικονομίας και κάνει πιο φανερή την έννοια των διακυμάνσεων που παριστάνει η γραμμή ΚΓΔΕΖΚ'.

Υπάρχουν δύο κύριες φάσεις από τις οποίες διέρχεται η οικονομία στη διάρκεια ενός οικονομικού κύκλου: η φάση της ανόδου ή της άνθησης και η φάση της καθόδου ή της ύφεσης. Η μετάβαση από την άνοδο στην κάθοδο και αντίστροφα δε γίνεται αμέσως ή απότομα, αλλά απαιτεί χρόνο. Επίσης περνάει από τη φάση της κρίσης που είναι η κορυφή του κύκλου. Στο διάγραμμα 9.1. η φάση της κρίσης είναι η περιοχή γύρω από το ανώτατο σημείο Γ ή Ε. Η μετάβαση από την κάθοδο στην άνοδο περνάει από τη

φάση της ύφεσης, που είναι απλά ο “πυθμένας” του κύκλου και είναι η περιοχή γύρω από το κατώτερο σημείο Δ ή Ζ. (Διάγρ. 9.1.).

Διάγραμμα 9.1. Οι φάσεις του οικονομικού κύκλου

Ας δούμε τώρα τα σπουδαιότερα χαρακτηριστικά κάθε φάσης.

α) Η φάση της ύφεσης χαρακτηρίζεται

από εκτεταμένη ανεργία, έλλειψη επενδύσεων και ανεπαρκή ζήτηση καταναλωτικών αγαθών. Αυτό σημαίνει ότι οι επιχειρήσεις που παράγουν τόσο καταναλωτικά όσο και κεφαλαιουχικά αγαθά έχουν αχρησιμοποίητη ή πλεονάζουσα παραγωγική δυναμικότητα. Η παραγωγή και το εισόδημα βρίσκονται στο χαμηλότερο επίπεδό τους. Οι τιμές, αν δε μειώνονται, τουλάχιστον δεν αυξάνονται ή αυξάνονται ελάχιστα και τα κέρδη των επιχειρήσεων είναι χαμηλά. Μάλιστα, πολλές επιχειρήσεις μπορεί να έχουν ζημιές αντί για κέρδη. Το γενικό επιχειρηματικό κλίμα δεν είναι ευνοϊκό για την ανάληψη επενδύσεων και επικρατεί απαισιοδοξία για το μέλλον.

Η ένταση των παραπάνω φαινομένων διαφέρει από κύκλο σε κύκλο. Όσο πιο έντονα είναι τα συ-

μπτώματα αυτά, τόσο πιο βαθιά είναι η ύφεση. Τέτοια ήταν η μεγάλη ύφεση του 1930 που συντάρραξε τις προηγμένες καπιταλιστικές χώρες και κυρίως τις ΗΠΑ.

β) Η φάση της ανόδου ή άνθησης

Η φάση της ύφεσης θα τελειώσει κάποτε. Ανεξάρτητα από την αιτία που την ανακόπτει, κατά τη φάση της άνθησης παρατηρούμε αύξηση της παραγωγής, του εισοδήματος και της απασχόλησης. Η αύξηση της παραγωγής είναι εύκολη, γιατί υπάρχει πλεονάζουσα παραγωγική ικανότητα και γενικά υποαπασχολούμενοι παραγωγικοί συντελεστές. Καθώς αυξάνεται η συνολική ζήτηση και η παραγωγή, αυξάνονται και τα κέρδη και αυτό δημιουργεί ευνοϊκό κλίμα για επενδύσεις. Στην αρχή η αύξηση της παραγωγής δε συνοδεύεται από

την αύξηση των τιμών, γιατί, όπως είπαμε και πιο πάνω, υπάρχουν αχρησιμοποίητοι ή αργούντες παραγωγικοί συντελεστές. Καθώς όμως αυξάνεται η συνολική ζήτηση και αυξάνεται η απασχόληση των παραγωγικών συντελεστών αρχίζουν να εμφανίζονται και οι πρώτες αυξήσεις των τιμών.

γ) Η φάση της κρίσης

Η τάση για αύξηση των τιμών είναι πιο έντονη, καθώς η οικονομία πλησιάζει το επίπεδο της πλήρους απασχόλησης. Αρχίζουν τώρα να εμφανίζονται “στενότητες”, δηλ. ελλείψεις, αρχικά σε ορισμένες κατηγορίες εξειδικευμένης εργασίας και αργότερα σε εργατικό δυναμικό γενικά. Η αύξηση της παραγωγής γίνεται δυσκολότερη, το κόστος αυξάνεται και η αύξηση των τιμών

γενικεύεται. Η οικονομία βρίσκεται στην κορυφή του κύκλου, δηλαδή στο τελευταίο στάδιο της ανοδικής της πορείας.

Σε αυτό το στάδιο η οικονομία είναι πιο ευαίσθητη και περισσότερο ευάλωτη στους διάφορους παράγοντες που μπορούν να ανακόψουν την ανοδική πορεία της. Αν αυτό συμβεί, τότε επέρχεται κρίση, η οικονομία έχει ξεπεράσει το ανώτατο σημείο και εισέρχεται στη φάση της καθόδου.

δ) Η φάση της καθόδου

Τα φαινόμενα που παρατηρούνται στη φάση της καθόδου είναι τα αντίθετα απ' αυτά που συναντάμε στην ανοδική πορεία της οικονομίας: μείωση της κατανάλωσης, στασιμότητα ή μείωση των επενδύσεων, μείωση του εισοδήματος και της

απασχόλησης. Όπως αναφέραμε και πιο πάνω, οι κύκλοι διαφέρουν τόσο ως προς τη διάρκειά τους όσο και ως προς την έκταση των φαινομένων που παρατηρούνται. Έτσι, άλλες φορές η φάση της καθόδου τελειώνει γρήγορα, οπότε η οικονομία ξαναρχίζει την ανοδική πορεία σχετικά ανώδυνα, και άλλες φορές οδηγεί σε παρατεταμένη ύφεση με όλα τα συμπτώματα που περιγράψαμε πιο πάνω.

Τα αίτια των οικονομικών κύκλων
Περιγράψαμε σε γενικές γραμμές τα σπουδαιότερα χαρακτηριστικά των διάφορων φάσεων από τις οποίες διέρχεται μια οικονομία στη διάρκεια ενός οικονομικού κύκλου, αλλά δεν αναφέραμε τα αίτια που προκαλούν την εμφάνιση των κύκλων. Οι οικονομολόγοι ανέπτυξαν διάφορες θεωρίες στην προ-

σπάθειά τους να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν το φαινόμενο των οικονομικών διακυμάνσεων. Άλλες θεωρίες εντοπίζουν τη γενεσιουργό αιτία σε εξωτερικούς παράγοντες, όπως οι εφευρέσεις με τεχνολογικές και οικονομικές εφαρμογές ή οι πόλεμοι και άλλα πολιτικά και τυχαία συμβάντα. Ορισμένες θεωρίες τονίζουν παράγοντες που προέρχονται μέσα από το ίδιο το οικονομικό σύστημα. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν οι θεωρίες που θεωρούν τον κύκλο καθαρά νομισματικό φαινόμενο, δηλαδή αποτέλεσμα της κακής διαχείρισης της προσφοράς χρήματος από τις νομισματικές αρχές, όπως επίσης και οι θεωρίες της υποκατανάλωσης ή υπερεπένδυσης. Δε θα εξετάσουμε περισσότερο τις θεωρίες ερμηνείας των επιχειρηματικών κύκλων, γιατί η συστηματική

ανάπτυξή τους ξεφεύγει από τα όρια αυτού του βιβλίου. Μπορούμε όμως να αναφέρουμε ότι το κλειδί για την κατανόηση των οικονομικών κύκλων είναι η εξέλιξη του ποσοστού του κέρδους, από το οποίο εξαρτάται η επενδυτική δραστηριότητα των επιχειρήσεων.

3. Ο πληθωρισμός

Ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα που αντιμετώπιζαν τα τελευταία χρόνια οι περισσότερες από τις ανεπτυγμένες οικονομίες, και το οποίο ορισμένες αντιμετωπίζουν ακόμη, είναι το πρόβλημα του πληθωρισμού. Ως πληθωρισμός ορίζεται η τάση για συνεχή άνοδο του γενικού επιπέδου των τιμών.

Συνεπώς, πληθωρισμός δε σημαίνει ένα υψηλό επίπεδο τιμών, αλλά ένα συνεχώς ανερχόμενο επίπεδο

τιμών. Η ποσοστιαία μεταβολή του επιπέδου των τιμών (ή του δείκτη τιμών) μέσα σε μια ορισμένη χρονική περίοδο ονομάζεται ρυθμός πληθωρισμού. Έτσι, όταν λέμε ότι ο ρυθμός πληθωρισμού είναι 5%, εννοούμε ότι το επίπεδο των τιμών του τρέχοντος έτους είναι 5% υψηλότερο από αυτό του προηγούμενου έτους.

Οι συνέπειες του πληθωρισμού

Ο πληθωρισμός είναι ένα φαινόμενο που διαταράσσει την ομαλή λειτουργία του οικονομικού συστήματος και ασκεί σημαντικές επιδράσεις σε όλους τους τομείς της οικονομίας. Δεν θα εξετάσουμε λεπτομερώς τις επιπτώσεις του πληθωρισμού, γιατί κάτι τέτοιο θα ξεπερνούσε το επίπεδο ανάλυσης αυτού του βιβλίου. Θα αναφερθούμε, όμως, στις δυσμενείς επιπτώσεις που έχει ο πληθωρισμός στη διανομή του εισοδήματος.

Το πραγματικό εισόδημα ενός ατόμου ή μιας οικονομίας εξαρτάται από το ονομαστικό, δηλαδή το χρηματικό εισόδημα, και από το επίπεδο των τιμών, επειδή:

$$\text{πραγματικό εισόδημα} = \frac{\text{Ονομαστικό εισόδημα}}{\text{Επίπεδο τιμών}} \cdot 100$$

Όταν αυξάνεται το επίπεδο των τιμών, το πραγματικό εισόδημα μειώνεται και αντίστροφα. Ας δούμε ποιους πλήττει και ποιους ευνοεί ο πληθωρισμός.

α) Σταθερά χρηματικά εισοδήματα
Είναι φανερό ότι ο πληθωρισμός πλήττει όλα τα άτομα που το χρηματικό τους εισόδημα είναι σταθερό ή αυξάνεται με ρυθμό μικρότερο από το ρυθμό του πληθωρισμού, γιατί σε αυτήν την περίπτωση μειώνει-

ται το πραγματικό τους εισόδημα και, κατά συνέπεια, το βιοτικό τους επίπεδο. Τα άτομα αυτά είναι οι συνταξιούχοι, οι μισθωτοί και γενικά οι υπάλληλοι, που ο μισθός τους δεν αναπροσαρμόζεται συχνά. Αντίθετα, ο πληθωρισμός ευνοεί, ή τουλάχιστον δεν πλήττει, τα άτομα που το εισόδημά τους προέρχεται από κέρδη, γιατί τα κέρδη συνήθως αυξάνονται μαζί με τον πληθωρισμό. Αξίζει να σημειώσουμε ότι πολλές κατηγορίες μισθωτών μπορεί να προφυλάσσονται από τον πληθωρισμό με ρήτρες για αυτόματη τιμαριθμική αναπροσαρμογή (ΑΤΑ). Αυτό σημαίνει ότι το συμβόλαιο εργασίας περιλαμβάνει κι έναν όρο (ρήτρα) για αυτόματη αύξηση των αποδοχών ίση με το ρυθμό του πληθωρισμού. Σε αυτήν την περίπτωση δεν επέρχεται μείωση της αγοραστικής

δύναμης.

β) Αποταμιευτές

Ο πληθωρισμός μειώνει την αξία των αποταμιεύσεων. Τα άτομα που πλήττονται περισσότερο είναι οι μικροί αποταμιευτές που δεν έχουν τη δυνατότητα έγκαιρης και ασφαλούς επένδυσης των χρημάτων τους. Είναι φανερό ότι ο πληθωρισμός αποτελεί αντικίνητρο για αποταμίευση. Έτσι, σε περιόδους έντονου πληθωρισμού αυξάνεται η κατανάλωση και μειώνεται η αποταμίευση.

γ) Δανειστές και χρεώστες

Ο πληθωρισμός τείνει να ευνοεί αυτούς που δανείζονται και να ζημιώνει αυτούς που δανείζουν. Παράδειγμα: Έστω ότι ένας δανείζεται 100 ΕΥΡΩ για ένα χρόνο με επιτόκιο 10%. Αν στο τέλος του έτους

που θα πρέπει να εξοφληθεί το δάνειο το επίπεδο των τιμών έχει αυξηθεί κατά 25%, τότε η πραγματική αξία των 100 ΕΥΡΩ που επιστρέφο-

νται είναι $\frac{110}{1,25} = 80$ ΕΥΡΩ. Αν λάβουμε υπόψη και τον τόκο, τότε ο δανειστής παίρνει 110 ΕΥΡΩ, των οποίων η πραγματική αξία είναι $\left(\frac{110}{1,25} = 88 \text{ ΕΥΡΩ}\right)$. Στην ουσία έχει

γίνει μεταβίβαση αγοραστικής δύναμης από τον πιστωτή στο χρεώστη, ποσού 22 ΕΥΡΩ (110-88).

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η παραπάνω μεταβίβαση αγοραστικής δύναμης από τους πιστωτές στους χρεώστες πραγματοποιείται μόνο, αν δεν αναμένεται ή δεν προβλέπεται πληθωρισμός. Αν, όμως, ο πληθωρισμός είναι αναμενόμενος, που είναι και η συνήθης περίπτω-

ση, τότε μπορεί να ληφθεί υπόψη στον καθορισμό του επιτοκίου.

Έτσι, αν στο παράδειγμά μας το επιτόκιο αυξηθεί κατά το ρυθμό του πληθωρισμού, δηλαδή γίνει 35%, ο πιστωτής στο τέλος του έτους θα πάρει 135 ευρώ των οποίων η πραγματική αξία θα είναι 108 ευρώ. Άρα το επιτόκιο καλύπτει τουλάχιστον το ρυθμό πληθωρισμού. Αν ο δανειστής ήθελε να πάρει στο τέλος του χρόνου 110 ευρώ σε σταθερές τιμές, τότε το επιτόκιο πρέπει να γίνει 37,5%.

$$\text{ώστε } \frac{100 + 37,5}{1,25} = \frac{137,5}{1,25} = 110$$

Τα αίτια του πληθωρισμού

Οι οικονομολόγοι διακρίνουν διάφορα είδη πληθωρισμού που αντιστοιχούν σε διαφορετικές απόψεις για τα αίτια που τον προκαλούν. Θα

δώσουμε τα βασικά σημεία των δύο πιο σημαντικών απόψεων που αναφέρονται στον πληθωρισμό ζήτησης και στον πληθωρισμό κόστους.

α) Πληθωρισμός ζήτησης

Κατά την άποψη αυτή ο πληθωρισμός είναι αποτέλεσμα υπερβάλλουσας ζήτησης. Όπως αναφέραμε προηγουμένως, καθώς η οικονομία πλησιάζει το επίπεδο της πλήρους απασχόλησης, αρχίζουν να δημιουργούνται στενότητες στην αγορά ορισμένων παραγωγικών συντελεστών, με συνέπεια την αύξηση της τιμής τους. Η αύξηση της τιμής των παραγωγικών συντελεστών προκαλεί αύξηση του κόστους παραγωγής και, επομένως, αύξηση της τιμής των προϊόντων. Όταν η οικονομία φτάσει στο επίπεδο της πλήρους απασχόλησης, παραπέρα αύξηση της συνολικής ζήτησης είναι εξ ορι-

σμού πληθωριστική, εφόσον δεν αυξάνεται η παραγωγή.

β) Πληθωρισμός κόστους

Η άποψη ότι ο πληθωρισμός είναι αποτέλεσμα υπερβάλλουσας ζήτησης δεν εξηγεί γιατί υπάρχει πληθωρισμός και σε περιόδους χαμηλής σχετικά ζήτησης, δηλαδή σε περιόδους ανεργίας και μείωσης του εισοδήματος. Ο πληθωρισμός κόστους τονίζει το ρόλο των εργατικών σωματείων και τη δύναμη των ολιγοπωλίων. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, τα εργατικά σωματεία ή ορισμένα απ' αυτά έχουν αρκετή δύναμη, ώστε να μπορούν να πετυχαίνουν αυξήσεις των μισθών και ημερομισθίων, ακόμα και όταν υπάρχει ανεργία. Από τη μεριά τους τα μεγάλα μονοπώλια και ολιγοπώλια έχουν αρκετή δύναμη στην αγορά,

ώστε να μεταβιβάζουν τις αυξήσεις του κόστους, που προκαλούνται από την αύξηση των εργατικών μισθών, στους αγοραστές αυξάνοντας την τιμή του προϊόντος. Πολλά, όμως, από τα προϊόντα αυτά αποτελούν πρώτη ύλη για την παραγωγή άλλων αγαθών, που σημαίνει αύξηση του κόστους και της τιμής τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο η αρχική αύξηση του κόστους σε ορισμένους κλάδους διαχέεται σε ολόκληρη την οικονομία, με αποτέλεσμα την αύξηση του γενικού επιπέδου των τιμών.

Είναι φανερό ότι η παραπάνω διαδικασία μπορεί να ξεκινήσει τόσο από τα εργατικά σωματεία (αύξηση μισθών) όσο και από τις επιχειρήσεις (αύξηση κερδών). Στον πληθωρισμό κόστους ανήκει φυσικά και η περίπτωση που η αύξηση του κό-

στους προέρχεται από την αύξηση της τιμής ορισμένων βασικών πρώτων υλών και ενέργειας, κυρίως της τιμής του πετρελαίου. Η αύξηση της τιμής του πετρελαίου που πέτυχαν κατά το 1973 και 1979 οι χώρες του ΟΠΕΚ (OPEC) είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα πληθωρισμού κόστους.

Στασιμοπληθωρισμός

Σε παλαιότερες περιόδους ο πληθωρισμός και η ανεργία ήταν φαινόμενα που δεν μπορούσαν να παρατηρηθούν ταυτόχρονα. Σε περιόδους άνθησης παρατηρούσαμε αύξηση των τιμών, αλλά ταυτόχρονα οικονομική ανάπτυξη και μείωση της ανεργίας. Σε περιόδους ύφεσης παρατηρούσαμε κάμψη της οικονομικής δραστηριότητας και αύξηση της ανεργίας, αλλά ταυτόχρονα πτώση του πληθωρισμού. Με άλλα λόγια ο πληθωρισμός και η ανεργία

παρουσίαζαν αντίθετες μεταβολές. Μετά το 1965 οι αναπτυγμένες οικονομίες παρουσιάζουν διαφορετική συμπεριφορά. Ανεργία και πληθωρισμός συνυπάρχουν ή ακόμη μπορεί να αυξάνονται ταυτόχρονα. Το φαινόμενο αυτό ονομάστηκε **στασιμοπληθωρισμός**, γιατί παρατηρείται πληθωρισμός και ταυτόχρονα η οικονομία βρίσκεται σε κατάσταση στασιμότητας και ανεργίας. Η ανάλυση του στασιμοπληθωρισμού δεν μπορεί να γίνει στα πλαίσια αυτού του βιβλίου.

4. Ανεργία

Κάθε οικονομία έχει ένα ορισμένο μέγεθος πληθυσμού. Για λόγους οικονομικής ανάλυσης ο πληθυσμός διακρίνεται σε **οικονομικά ενεργό** και σε **οικονομικά μη ενεργό**. Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός

αποτελεί το εργατικό δυναμικό της οικονομίας και περιλαμβάνει τα άτομα εκείνα τα οποία είναι ικανά προς εργασία και ταυτόχρονα θέλουν να εργαστούν. Τα άτομα εκείνα τα οποία δεν μπορούν να εργαστούν, για παράδειγμα, μικρά παιδιά, ηλικιωμένοι, ασθενείς, στρατιώτες κ.λπ., δεν ανήκουν στο εργατικό δυναμικό. Επίσης άτομα τα οποία μπορούν να εργαστούν, αλλά για διάφορους λόγους δε θέλουν, δεν ανήκουν στο εργατικό δυναμικό. Συνεπώς, τα άτομα τα οποία δεν μπορούν ή δε θέλουν να εργαστούν αποτελούν τον οικονομικά μη ενεργό πληθυσμό.

Το εργατικό δυναμικό χωρίζεται σε δύο κατηγορίες, σ' εκείνους οι οποίοι εργάζονται και ονομάζονται απασχολούμενοι και σ' εκείνους οι οποίοι δεν εργάζονται και είναι

άνεργοι. Με βάση τις παραπάνω διακρίσεις μπορούμε να δώσουμε τους εξής ορισμούς:

Εργατικό δυναμικό είναι το σύνολο των ατόμων τα οποία μπορούν και θέλουν να εργαστούν.

Απασχολούμενοι είναι τα άτομα τα οποία εργάζονται (φυσικά εξ ορισμού θέλουν και μπορούν να εργαστούν).

Άνεργοι είναι τα άτομα τα οποία μπορούν και θέλουν να εργαστούν, αλλά δεν μπορούν να βρουν απασχόληση.

Είναι φανερό ότι το άθροισμα των απασχολουμένων και των ανέργων είναι ίσο προς το εργατικό δυναμικό.

Μέτρηση της Ανεργίας

Το μέγεθος της ανεργίας μπορεί να μετρηθεί ως απόλυτο μέγεθος, για παράδειγμα, χιλιάδες άνεργοι. Η σημασία όμως του αριθμού αυτού εξαρτάται από το μέγεθος του εργατικού δυναμικού. Γι' αυτό η ανεργία μετράται ως ποσοστό επί τοις εκατό (%) του εργατικού δυναμικού, για παράδειγμα, 8%.

Συγκεκριμένα:

Ποσοστό ανεργίας =

$$= \frac{\text{Αριθμός ανέργων}}{\text{Εργατικό δυναμικό}} \times 100$$

Το ποσοστό της ανεργίας μπορεί να διαφέρει από περίοδο σε περίοδο, καθώς μεταβάλλεται το απόλυτο μέγεθος της ανεργίας ή του εργατικού δυναμικού ή και των δύο (αλλά με διαφορετικό ρυθμό).

Είδη ανεργίας

Υπάρχουν τέσσερα είδη ή κατηγορίες ανεργίας: η εποχιακή ανεργία, η ανεργία τριβής, η διαρθρωτική ανεργία και η ανεργία λόγω ανεπαρκούς ζήτησης (ή κεϋνσιανή ανεργία).

Εποχιακή ανεργία: Πολλές επιχειρήσεις, όπως, για παράδειγμα, οι αγροτικές και οι τουριστικές, παρουσιάζουν συστηματικές μεταβολές στην παραγωγική τους δραστηριότητα κατά τη διάρκεια του έτους. Οι μεταβολές της παραγωγής συνοδεύονται από αντίστοιχες μεταβολές της απασχόλησης εργατικού δυναμικού και, συνεπώς, από μεταβολές της ανεργίας. Αυτή η ανεργία ονομάζεται εποχιακή. Χαρακτηριστικό της εποχιακής ανεργίας είναι ότι επαναλαμβάνεται κάθε χρόνο και είναι προσωρινή και μικρής

σχετικά διάρκειας.

Ανεργία τριβής: Ανεργία τριβής είναι εκείνη η οποία οφείλεται στην αδυναμία της αγοράς εργασίας να απορροφήσει άμεσα άνεργους, παρότι υπάρχουν κενές θέσεις εργασίας, για τις οποίες οι άνεργοι έχουν τα απαραίτητα προσόντα και επαγγελματική εξειδίκευση. Η ανεργία τριβής οφείλεται στην αδυναμία των εργατών να εντοπίζουν αμέσως τις επιχειρήσεις με τις κενές θέσεις και στην αδυναμία των επιχειρήσεων να εντοπίσουν τους άνεργους εργάτες. Επίσης μπορεί να οφείλεται στη γεωγραφική απόσταση μεταξύ της περιοχής όπου υπάρχει ανεργία και αυτής όπου υπάρχουν κενές θέσεις εργασίας. Γενικότερα οφείλεται στην έλλειψη ενός αποτελεσματικού συστήματος πληροφοριών για ύπαρξη ανέργων και επιχειρήσεων με κενές

θέσεις εργασίας.

Διαρθρωτική ανεργία: Όταν σε μια οικονομία υπάρχουν άνεργοι και κενές θέσεις εργασίας, αλλά οι άνεργοι δεν μπορούν να απασχοληθούν στις υπάρχουσες κενές θέσεις, επειδή υπάρχει αναντιστοιχία ανάμεσα στα προσόντα και την ειδικευση των ανέργων και σ' αυτά που απαιτούνται για την κάλυψη των κενών θέσεων, η ανεργία αυτή ονομάζεται διαρθρωτική. Για παράδειγμα, είναι δυνατόν σε μια οικονομία να υπάρχει ανεργία μηχανικών και έλλειψη λογιστών, ή να υπάρχει ανεργία για τους βιομηχανικούς εργάτες και έλλειψη ξενοδοχειακών υπαλλήλων. Η διαρθρωτική ανεργία οφείλεται σε τεχνολογικές μεταβολές, οι οποίες δημιουργούν νέα επαγγέλματα και αχρηστεύουν άλλα, και σε αλλαγές στη διάρθρωση της

ζήτησης, οι οποίες αυξάνουν τη ζήτηση ορισμένων προϊόντων και ταυτόχρονα μειώνουν τη ζήτηση άλλων. Όπως είναι φανερό, η διαρθρωτική ανεργία δημιουργείται από τη δυσαναλογία προσφοράς και ζήτησης των διάφορων ειδικοτήσεων. Η μείωσή της απαιτεί επανεκπαίδευση των ανέργων, ώστε να αποκτήσουν τις ειδικεύσεις στις οποίες υπάρχει έλλειψη. Διαφορετικά, η διαρθρωτική ανεργία μπορεί να είναι μεγάλης διάρκειας.

Ανεργία Ανεπαρκούς Ζήτησης:
Η ανεργία λόγω ανεπαρκούς ζήτησης, ονομαζόμενη και κεϋνσιανή ανεργία, είναι εκείνη που προέρχεται από την πτώση της οικονομικής δραστηριότητας στις φάσεις της καθόδου και της ύφεσης του οικονομικού κύκλου. Πρόκειται, δηλαδή, για αδυναμία της συνολικής ζήτη-

σης της οικονομίας να απορροφήσει τη συνολική προσφορά εργατικού δυναμικού. Η ανεργία αυτή έχει κυκλικό χαρακτήρα, δηλαδή επαναλαμβάνεται, και η διάρκειά της εξαρτάται από τη διάρκεια του οικονομικού κύκλου.

Συνέπειες της ανεργίας

Η ανεργία έχει τρεις βασικές οικονομικές συνέπειες. Πρώτον: Αποτελεί απώλεια παραγωγικών δυνάμεων, δηλαδή της εργασίας των ανέργων, η οποία θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στην παραγωγική διαδικασία. Δεύτερον: Σημαίνει απώλεια εισοδήματος για τον άνεργο και την οικογένειά του. Τρίτον: Επιβαρύνει τον κρατικό προϋπολογισμό, λόγω της παροχής των επιδομάτων ανεργίας προς τους άνεργους.

Φυσικά οι συνέπειες της ανεργίας είναι ευρύτερες, γιατί η κατάσταση της ανεργίας μπορεί να είναι εξαιρετικά επώδυνη για τον άνεργο και την οικογένειά του αφού, εκτός από την έλλειψη εισοδήματος, μειώνει την κοινωνική του θέση, δημιουργεί προβλήματα αυτοσεβασμού, οικογενειακών τριβών, κτλ. Με άλλα λόγια, πέρα από τις οικονομικές συνέπειες, η ανεργία δημιουργεί σοβαρά κοινωνικά προβλήματα.

Καταπολέμηση της ανεργίας

Η καταπολέμηση, δηλαδή η εξαφάνιση ή η μείωση, της ανεργίας είναι εξαιρετικά δύσκολη. Αυτό φαίνεται και από την εμπειρική παρατήρηση. Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες τα τελευταία δέκα χρόνια το ποσοστό ανεργίας υπερβαίνει το 10%. Στην Ελλάδα, σύμφωνα με

τα επίσημα στοιχεία, το ποσοστό ανεργίας τα τελευταία πέντε χρόνια είναι γύρω στο 10%.

Τα μέτρα που παίρνουν οι διάφορες κυβερνήσεις για την καταπολέμηση της ανεργίας είναι δύο γενικών κατηγοριών, δηλαδή μέτρα αύξησης της συνολικής ζήτησης και μέτρα επαγγελματικής κατάρτισης και επανεκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού. Τα μέτρα αύξησης της συνολικής ζήτησης είναι δημοσιονομικά και νομισματικά. Τα δημοσιονομικά μέτρα περιλαμβάνουν κυρίως αύξηση των κρατικών δαπανών για δημόσια έργα και προώθηση μεγάλων επενδυτικών έργων. Σκοπός αυτών των μέτρων είναι η άμεση αύξηση της απασχόλησης και των εισοδημάτων. Τα νομισματικά μέτρα αποβλέπουν στη μείωση του επιτοκίου, με σκοπό την ενίσχυση των ιδιωτικών

επενδύσεων, της παραγωγής και, συνεπώς, της απασχόλησης. Τα δημοσιονομικά και νομισματικά μέτρα αποβλέπουν στην αύξηση της συνολικής ζήτησης και, συνεπώς, στη μείωση της ανεργίας που οφείλεται σε ανεπάρκεια της ζήτησης, δηλ. της κεϋνσιανής ανεργίας.

Τα μέτρα επαγγελματικής κατάρτισης και επανεκπαίδευσης έχουν σκοπό να διευκολύνουν τους άνεργους στην απόκτηση επαγγελματικών γνώσεων και ειδικεύσεων, οι οποίες είναι απαραίτητες ή χρήσιμες, προκειμένου να απασχοληθούν στις υπάρχουσες κενές θέσεις εργασίας. Είναι φανερό ότι τα μέτρα αυτά έχουν στόχο τη μείωση της διαρθρωτικής ανεργίας.

5. Σχόλια

Τα θέματα που εξετάσαμε στο κεφάλαιο αυτό, δηλαδή οι οικονομικές διακυμάνσεις, ο πληθωρισμός και η ανεργία είναι τα σοβαρότερα που αντιμετωπίζει η οικονομική θεωρία αλλά και η οικονομική πολιτική. Η ευημερία μεγάλων ομάδων ατόμων εξαρτάται από την επιτυχία με την οποία οι κυβερνήσεις αντιμετωπίζουν την οικονομική ύφεση, την ανεργία και τον πληθωρισμό. Η μέχρι σήμερα εμπειρία στην Ελλάδα και στις άλλες χώρες δείχνει ότι η αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων δεν είναι εύκολη και η οικονομική πολιτική δεν είναι πάντα επιτυχής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

Ερωτήσεις

1. Ποιες είναι οι διαφορές μεταξύ της φάσης της καθόδου και της φάσης της ανόδου;

2. Ποιες είναι οι συνέπειες του πληθωρισμού στα εισοδήματα διάφορων ομάδων ατόμων;

3. Πώς ορίζεται το εργατικό δυναμικό;

4. Ποια είναι η διαφορά μεταξύ ανέργων και αέργων;

5. Τι χαρακτηρίζει το στασιμοπληθωρισμό;

6. Να σημειώσετε τη σωστή απάντηση.

(i) Στη φάση της ανόδου του οικονομικού κύκλου:

(α) Η παραγωγή αυξάνεται.

(β) Η απασχόληση αυξάνεται.

(γ) Η ανεργία μειώνεται.

(δ) Τα κέρδη αυξάνονται.

(ε) Όλα τα παραπάνω.

(ii) Ο πληθωρισμός ευνοεί:

(α) τους δανειστές χρημάτων, γιατί υπάρχει μεγάλη ζήτηση χρηματικών κεφαλαίων.

(β) τους επιχειρηματίες γιατί πωλούν σε μεγαλύτερες τιμές.

(γ) το κράτος, γιατί εισπράττει περισσότερους φόρους.

(δ) όλα τα παραπάνω.

(ε) τίποτα από τα παραπάνω.

(iii) Σε μια οικονομία οι απασχολούμενοι είναι 80, οι άνεργοι είναι

20 και οι άεργοι είναι 5. Το ποσοστό ανεργίας είναι:

(α) 13,3%

(β) 25%

(γ) 20%

(δ) 23,5%

(ε) τίποτα από τα παραπάνω

(iv) Όταν υπάρχει διαρθρωτική ανεργία, οι άνεργοι δεν μπορούν να βρουν απασχόληση

(α) Επειδή δεν είναι κατάλληλη η εποχή (π.χ. είναι χειμώνας και δεν υπάρχουν δουλειές).

(β) Επειδή δεν έχουν τις κατάλληλες πληροφορίες.

(γ) Επειδή δεν ενδιαφέρονται να εργαστούν.

(δ) Επειδή δεν έχουν τις κατάλληλες γνώσεις και ειδικεύσεις.

(ε) Επειδή προτιμούν τα επιδόματα ανεργίας.

(ν) Η ανεργία μπορεί να καταπολεμηθεί με μέτρα:

(α) Δημοσιονομικά

(β) Νομισματικά

(γ) Επαγγελματική κατάρτιση

(δ) Με όλα τα παραπάνω

(ε) Με κανένα από τα παραπάνω

7. Να σημειώσετε το σωστό ή το λάθος.

α) Οι οικονομικές διακυμάνσεις αναφέρονται και ως οικονομικοί κύκλοι, επειδή το οικονομικό κύκλωμα παρομοιάζεται με κύκλο. [Σ], [Λ]

β) Ο όρος “στασιμοπληθωρισμός” δηλώνει ότι επιταχύνεται η στασιμότητα της οικονομικής δραστηριότητας και της ύφεσης. [Σ], [Λ]

γ) Όταν ο πληθωρισμός μειώνεται, το επίπεδο των τιμών πέφτει. [Σ], [Λ]

δ) Η ανεργία τριβής δείχνει ότι υπάρχουν θέσεις εργασίας, όμως οι άνεργοι δεν μπορούν να τις καταλάβουν, επειδή δεν έχουν τις απαραίτητες γνώσεις. [Σ], [Λ]

ε) Εποχιακή ανεργία σημαίνει ότι κάθε εποχή έχει το δικό της ποσοστό ανεργίας. [Σ], [Λ]

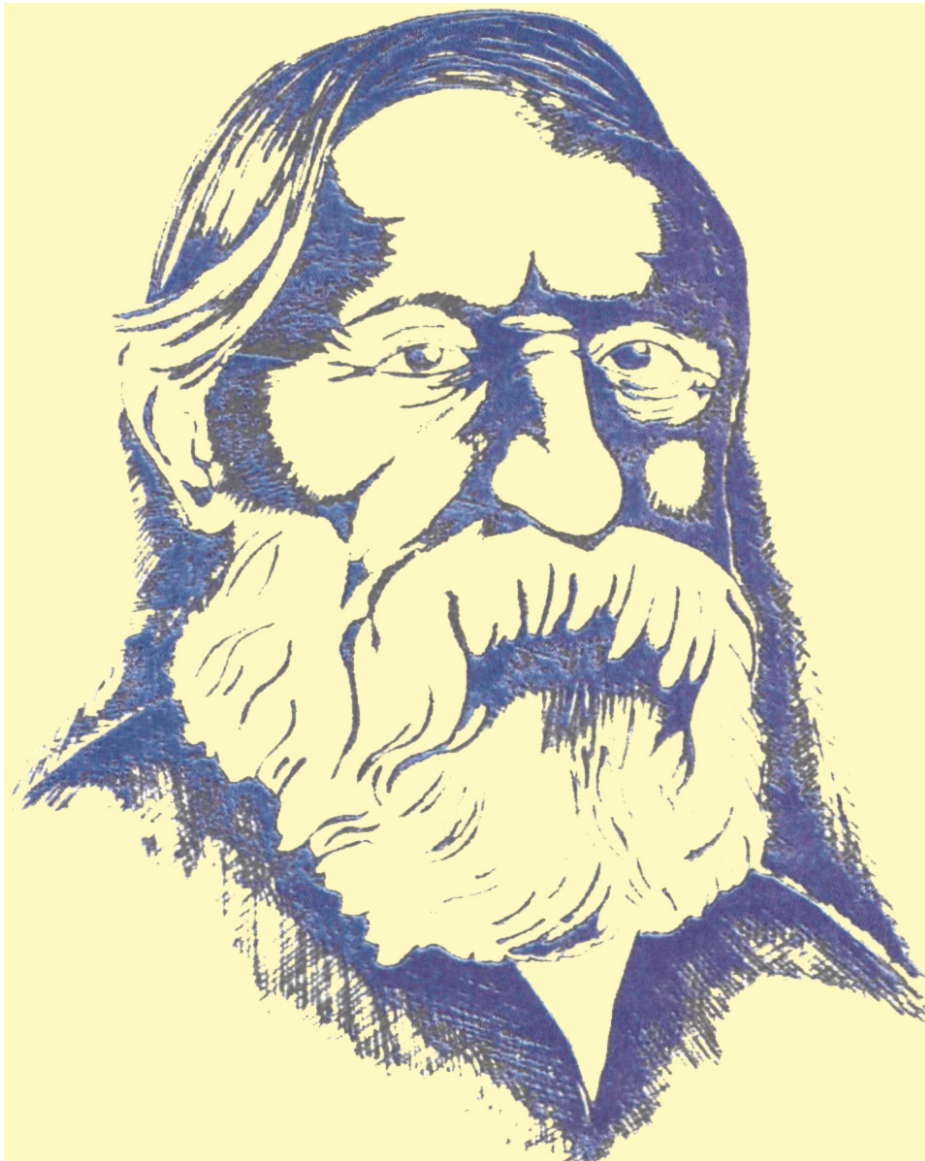
Ασκήσεις

1. Δανείζει κάποιος 600.000 χρ. μον. για 3 χρόνια με επιτόκιο 10%. Αν ο δείκτης τιμών αυξηθεί στα τρία αυτά χρόνια συνολικά κατά 20%, να βρεθεί πόση είναι η μεταβίβαση αγοραστικής δύναμης και σε ποιον γίνεται.

[ΑΠ: 133.100 χρ. μον. από Χρ. σε Δαν.]

2. Δανείζεται κάποιος 800.000 χρ. μον. για ένα έτος. Αν οι τιμές στο έτος αυτό αυξηθούν κατά 25%, τότε θα έχουμε μεταβίβαση αγοραστικής δύναμης από το δανειστή στο χρεώστη 64.000 χρ. μον. Με ποιο επιτόκιο έγινε το δάνειο;

[ΑΠ: 17%]

Ο Φρειδερίκος Ένγκελς (1820-1895) φίλος και στενός συνεργάτης του Κάρολου Μαρξ θεωρείται, μαζί με τον Μαρξ, θεμελιωτής του επιστημονικού σοσιαλισμού. Έγραψε πολλά έργα μόνος του και σε συνεργασία με τον Μαρξ.

ΤΑ ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

1. Εισαγωγή

Όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο, το κράτος είναι μια ισχυρή συλλογική οντότητα, κύρια επιδίωξη της οποίας είναι η επίτευξη και η διατήρηση της οικονομικής ευημερίας και της κοινωνικής ισορροπίας. Η οικονομική συμπεριφορά του κράτους φαίνεται από τις λειτουργίες τις οποίες αναλαμβάνει και από τον τρόπο με τον οποίο τις εκτελεί, δηλαδή τα μέσα τα οποία επιλέγει. Η οικονομική πλευρά των λειτουργιών του κράτους είναι το περιεχόμενο των δημόσιων οικονομικών.

2. Οι Οικονομικές Λειτουργίες του Κράτους

Ως βασικές οικονομικές λειτουργίες του κράτους μπορούμε να αναφέρουμε τις εξής: (i) την παροχή ορισμένου θεσμικού πλαισίου (ii) την εξασφάλιση οικονομικής σταθερότητας και ανάπτυξης (iii) την αναδιανομή του εισοδήματος και (iv) την παροχή δημόσιων αγαθών.

(i) Κράτος και Θεσμικό Πλαίσιο της Οικονομίας

Η οικονομική δραστηριότητα των μελών μιας κοινωνίας και οι μεταξύ τους συναλλαγές πραγματοποιούνται μέσα σε ορισμένο θεσμικό πλαίσιο, δηλαδή σύμφωνα με ορισμένους κανόνες συμπεριφοράς. Αυτούς τους κανόνες συμπεριφοράς επιβάλλει και διατηρεί το κράτος. Η ποικιλία των κανόνων που

περιλαμβάνει το θεσμικό πλαίσιο είναι μεγάλη.

Ένας σημαντικός κανόνας είναι η αναγνώριση της ιδιοκτησίας των ατόμων σε προϊόντα και συντελεστές παραγωγής. Αυτό σημαίνει ότι κάθε άτομο δικαιούται να έχει το δικό του σπίτι, το δικό του αυτοκίνητο, τη δική του επιχείρηση κτλ. και να τα χρησιμοποιεί, όπως το ίδιο κρίνει. Ένας άλλος σημαντικός κανόνας είναι ο προσδιορισμός του νομίσματος, για παράδειγμα του ευρώ ως γενικού μέσου ανταλλαγής και μέτρησης αξιών. Άλλοι θεσμικοί κανόνες είναι η χρήση του κιλού ως μονάδας βάρους, το ωράριο των δημοσίων υπηρεσιών και των εμπορικών καταστημάτων κτλ.

Το σύνολο των κανόνων συμπεριφοράς αποτελεί το θεσμικό πλαίσιο της οικονομίας και η τήρησή

του έχει μεγάλη σημασία για την εύρυθμη λειτουργία της. Γι' αυτό η παραβίαση των κανόνων αυτών συνεπάγεται κυρώσεις που επιβάλλονται από το κράτος.

Φυσικά το θεσμικό πλαίσιο δεν είναι πάντοτε το ίδιο. Οι κανόνες συμπεριφοράς που διέπουν τις οικονομικές σχέσεις των ατόμων μεταβάλλονται, όταν οι υπάρχουσες συνθήκες επιβάλλουν αλλαγές.

(ii) Εξασφάλιση Οικονομικής Σταθερότητας και Ανάπτυξης

Η οικονομία περνάει από εναλλασσόμενες φάσεις οικονομικής ανόδου (άνθησης) και οικονομικής ύφεσης. Η περίοδος της οικονομικής ανόδου χαρακτηρίζεται από αύξηση της παραγωγής και μείωση της ανεργίας. Αντίθετα, η περίοδος της ύφεσης χαρακτηρίζεται από μείωση της παραγωγής και αύξηση

της ανεργίας. (Ανεργία έχουμε, όταν υπάρχουν άτομα που είναι ικανά να εργαστούν και θέλουν να εργαστούν, αλλά δε βρίσκουν απασχόληση.)

Παράλληλα, η οικονομία μπορεί να υποφέρει από περιόδους πληθωρισμού, δηλαδή από συνεχείς αυξήσεις των τιμών των αγαθών.

Σε περιπτώσεις οικονομικής ύφεσης, σε περιόδους πληθωρισμού όπως και σε άλλες περιπτώσεις που η οικονομία παρουσιάζει σοβαρά προβλήματα το Κράτος παρεμβαίνει παίρνοντας μέτρα, με σκοπό τη σταθεροποίηση της οικονομίας και τη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης.

Πέρα από το ρυθμιστικό του ρόλο για την οικονομική σταθερότητα, το κράτος έχει σημαντική συμμετοχή στην εκτέλεση δημόσιων έργων, που είναι απαραίτητα για την ανάπτυξη

της οικονομίας. Τέτοια έργα είναι οι εθνικές οδοί, τα λιμάνια, τα εγγειο-βελτιωτικά, τα αντιπλημμυρικά έργα κ.λπ. Τα έργα αυτά είναι επενδύσεις που αυξάνουν το κεφάλαιο της οικονομίας και βελτιώνουν την παραγωγικότητά της. Με άλλα λόγια, το κράτος μπορεί να συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη με τη δημιουργία υποδομής, επί της οποίας στηρίζονται πολλές οικονομικές δραστηριότητες. Για παράδειγμα, ένα εγγειο-βελτιωτικό έργο αυξάνει τη γεωργική παραγωγή και τα εισοδήματα των αγροτών.

(iii) Αναδιανομή του Εισοδήματος

Ένα βασικό και κρίσιμο μειονέκτημα των σύγχρονων οικονομιών είναι η τάση που υπάρχει στο οικονομικό σύστημα να δημιουργεί ανισότητες στη διανομή του εισοδήματος. Έτσι,

στην οικονομία υπάρχουν ταυτόχρονα άτομα με μεγάλο πλούτο και άτομα που υποφέρουν από φτώχεια. Η συνύπαρξη πλούτου και φτώχειας αποτελεί κίνδυνο για την κοινωνική αρμονία, γιατί γίνεται αιτία κοινωνικών αναταραχών. Για το λόγο αυτό, το Κράτος παίρνει μέτρα με τα οποία ένα μέρος του εισοδήματος της οικονομίας μεταφέρεται από τα πλουσιότερα προς τα φτωχότερα άτομα, δηλαδή το κράτος παίρνει μέτρα αναδιανομής του εισοδήματος.

Τέτοια μέτρα είναι η πληρωμή επιδομάτων σε ανέργους, η δωρεάν ιατρική, φαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη των απόρων, η απαλλαγή από τη φορολογία των χαμηλών εισοδημάτων, η δωρεάν παιδεία κτλ.

Σκοπός, λοιπόν, του Κράτους, όταν παίρνει μέτρα αναδιανομής του εισοδήματος, είναι να επιτύχει κοινωνικά πιο αποδεκτή διανομή της συνολικής παραγωγής και να εξαλείψει τις περιπτώσεις μεγάλης φτώχειας σε μεγάλο μέρος του πληθυσμού.

(iv) Τα Δημόσια Αγαθά

Συνήθως η απόκτηση και η χρησιμοποίηση ενός αγαθού προϋποθέτει την πληρωμή του αντιτίμου. Όποιος δεν μπορεί ή δε θέλει να πληρώσει το αντίτιμο αποκλείεται από την απόκτηση του αγαθού. Για τα αγαθά αυτά ισχύει η λεγόμενη αρχή του αποκλεισμού. Υπάρχουν όμως αγαθά για τα οποία δεν ισχύει η αρχή του αποκλεισμού. Αυτά είναι αγαθά που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ταυτόχρονα από πολλά άτομα, χωρίς ο παραγωγός να

μπορεί να αποκλείσει κάποιον, αν αυτός αρνηθεί να πληρώσει το αντίτιμο. Τέτοια προϊόντα είναι η εθνική άμυνα και η δημόσια ασφάλεια. Αν υπάρχει εθνική άμυνα για ορισμένους πολίτες, η ίδια άμυνα υπάρχει και για τους υπόλοιπους. Στην περίπτωση αυτή καμία ιδιωτική επιχείρηση δεν θα αναλάμβανε να προσφέρει προστασία για ορισμένους πολίτες, γιατί οι υπόλοιποι θα είχαν την ίδια προστασία είτε πλήρωναν είτε όχι, δηλαδή στην περίπτωση αυτή δεν ισχύει η αρχή του αποκλεισμού. Τα αγαθά αυτά ονομάζονται δημόσια αγαθά.

Ως δημόσια αγαθά γενικά θεωρούνται η εθνική άμυνα, η δημόσια ασφάλεια, τα εθνικά ή κοινοτικά πάρκα, οι εθνικές οδοί, οι φάροι στα λιμάνια κ.λπ. Εξαιτίας του χαρακτήρα αυτών των αγαθών και της αδυναμίας να εφαρμοστεί η αρχή του

αποκλεισμού στη χρήση τους, την παραγωγή και διάθεσή τους αναλαμβάνει το κράτος.

3. Τα Δημόσια Οικονομικά

Η σημασία του δημόσιου τομέα στις σύγχρονες οικονομίες είναι μεγάλη. Οι δημόσιες δαπάνες και οι διάφορες μορφές φορολογίας έχουν τρεις βασικές επιδράσεις στη λειτουργία της οικονομίας.

(α) **Μεταβάλλουν την κατανομή των παραγωγικών συντελεστών στις διάφορες παραγωγικές δραστηριότητες. Δηλαδή περισσότεροι παραγωγικοί συντελεστές αφιερώνονται στην παραγωγή των προϊόντων, τα οποία το κράτος επιθυμεί για διάφορους λόγους να ενισχύσει, και λιγότεροι στην παραγωγή των προϊόντων, των οποίων την κατανάλωση θέλει να μειώσει. Για**

παράδειγμα, οι δημόσιες δαπάνες για βελτίωση της αγροτικής παραγωγής αυξάνουν την παραγωγή γεωργικών προϊόντων, ενώ αντίθετα, η επιβολή μεγάλης φορολογίας σε πολυτελή προϊόντα μειώνει τη ζήτησή τους και στη συνέχεια την παραγωγή.

(β) Μεταβάλλουν το επίπεδο του εισοδήματος. Η αύξηση των δαπανών και η μείωση της φορολογίας αυξάνουν την παραγωγή και το εισόδημα, ενώ η μείωση των δαπανών και η αύξηση της φορολογίας έχουν τα αντίθετα αποτελέσματα.

(γ) Μεταβάλλουν το μέγεθος των επενδύσεων και, συνεπώς, το μέγεθος του κεφαλαίου της οικονομίας, με συνέπεια τη μεταβολή του ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας. Για παράδειγμα, δημόσιες δαπάνες που γίνονται σε έργα παραγωγικά

αυξάνουν την υποδομή και την παραγωγικότητα της οικονομίας και ταυτόχρονα αυξάνουν το ρυθμό ανάπτυξής της.

Τα δημόσια οικονομικά περιλαμβάνουν τα δημόσια έξοδα και τα δημόσια έσοδα, τα οποία εξετάζουμε αμέσως πιο κάτω.

(i) Δημόσια έξοδα

Οι δαπάνες του δημόσιου τομέα περιλαμβάνουν πολλές και διαφορετικές μεταξύ τους κατηγορίες δαπανών, όπως είναι οι μισθοί των δημοσίων υπαλλήλων, η αγορά υλικού για τη δημόσια διοίκηση, η εκτέλεση διάφορων έργων, π.χ. δρόμων, οι στρατιωτικές δαπάνες, οι υποτροφίες, τα επιδόματα ανεργίας κτλ.

Πολλές φορές είναι χρήσιμο για διάφορους λόγους οι δημόσιες δαπάνες να διακρίνονται σε κατηγορίες. Η διάκριση γίνεται βέβαια σύμφωνα με

κάποιο κριτήριο που κάθε φορά θεωρείται χρήσιμο.

Μια διάκριση των δαπανών είναι σε δαπάνες για προϊόντα και υπηρεσίες και σε μεταβιβαστικές πληρωμές. Οι δαπάνες για προϊόντα και υπηρεσίες περιλαμβάνουν, όπως είναι αυτονόητο, τις δαπάνες για τους μισθούς των υπαλλήλων, για την αγορά προϊόντων κάθε είδους (από χαρτί γραφομηχανής μέχρι αεροπλάνο), για ενοίκια κτιρίων ή οικοπέδων κτλ. Οι μεταβιβαστικές πληρωμές περιλαμβάνουν τα επιδόματα ανεργίας, τις υποτροφίες κτλ. Το κριτήριο με βάση το οποίο γίνεται η παραπάνω διάκριση είναι ότι δαπάνες για προϊόντα και υπηρεσίες δημιουργούν παραγωγή και εισόδημα και καταλήγουν να γίνουν αμοιβή κάποιου συντελεστή, για τη συμβολή του στην παραγωγή των

αγαθών που αγοράζονται. Αντίθετα οι μεταβιβαστικές πληρωμές δεν αποτελούν τμήμα του εθνικού εισοδήματος, γιατί, παρότι είναι εισόδημα για τα άτομα που τις λαβαίνουν, δε δημιουργούν παραγωγή και ουσιαστικά είναι μεταβιβάσεις μεταξύ ατόμων.

Είναι προφανές ότι οι δαπάνες της πρώτης κατηγορίας περιλαμβάνουν δαπάνες που έχουν καταναλωτικό χαρακτήρα, όπως είναι η αγορά υλικού για τη δημόσια διοίκηση (π.χ. γραφική ύλη) και οι μισθοί, και δαπάνες που είναι επενδύσεις και αυξάνουν το κεφάλαιο της οικονομίας.

Μια άλλη διάκριση των δημόσιων δαπανών γίνεται με κριτήριο το σκοπό τους. Στην περίπτωση αυτή οι δαπάνες κατατάσσονται σε ομοειδείς κατηγορίες, ανάλογα με το αντικείμενό τους.

Κάθε κατηγορία μπορεί να περιλαμβάνει δαπάνες που προορίζονται για επενδύσεις, για υπηρεσίες ή για μεταβιβαστικές πληρωμές. Για παράδειγμα, οι δαπάνες για την παιδεία περιλαμβάνουν κατασκευή σχολικών κτιρίων (επένδυση), μισθούς καθηγητών (υπηρεσία) και υποτροφίες (μεταβιβαστική πληρωμή).

Το μέγεθος και η αναλογία των διάφορων δαπανών δεν είναι διαχρονικά σταθερά. Ιστορικά, οι δημόσιες δαπάνες έχουν τάση να αυξάνονται. Αυτό οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, από τους οποίους ο κυριότερος είναι ο συνεχώς μεγαλύτερος ρόλος που παίζει το κράτος στην οικονομική ζωή. Η αναλογία των διάφορων δαπανών εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, που δεν μπορούν να αναφερθούν εδώ. Ένα φανερό όμως παράδειγμα είναι η

αύξηση των δαπανών για την εθνική άμυνα σε περιόδους παγκόσμιας ή τοπικής κρίσης ή σε πολεμικές περιόδους.

(ii) Τα Έσοδα του Δημοσίου

Τα έσοδα του Δημόσιου Τομέα με τα οποία καλύπτονται οι δημόσιες δαπάνες προέρχονται από διάφορες πηγές, όπως είναι οι φόροι, ο δανεισμός, διάφορα έσοδα από επιβολή τελών, έσοδα από επιχειρηματική δραστηριότητα, κτλ. Οι κυριότερες πηγές εσόδων είναι οι φόροι και ο δανεισμός, και εξετάζονται με συντομία πιο κάτω.

(iia) Φόροι

Οι φόροι είναι χρηματικά ποσά που οι πολίτες είναι υποχρεωμένοι να καταβάλλουν στο Δημόσιο, χωρίς ειδική αντιπαροχή του Δημοσίου που να συνδέεται άμεσα με την καταβολή του φόρου. Το ποσό του

φόρου που πληρώνει κάθε πολίτης εξαρτάται από τη φορολογική του βάση και το φορολογικό συντελεστή. Φορολογική βάση είναι το εισόδημα, η περιουσία και η δαπάνη του φορολογουμένου. Ο φορολογικός συντελεστής είναι το ποσό του φόρου που αντιστοιχεί σε κάθε μονάδα της φορολογικής βάσης και εκφράζεται ως ποσοστό. Για παράδειγμα, αν πάρουμε ως μονάδα της φορολογικής βάσης (του εισοδήματος) 100 ευρώ και το ποσό του φόρου για κάθε μονάδα είναι 15 ευρώ, τότε ο φορολογικός συντελεστής είναι 15 για κάθε 100 ευρώ, δηλ. 15%. Έτσι, ένα άτομο με συνολικό εισόδημα 500 ευρώ θα πληρώσει φόρο συνολικά 75 ευρώ.

Οι φόροι μπορούν να διακριθούν με διάφορα κριτήρια. Ένα χρήσιμο κριτήριο είναι η φορολογική βάση του φόρου. Έτσι, διακρίνουμε τους

φόρους σε:

- α) φόρους εισοδήματος,**
- β) φόρους περιουσίας και**
- γ) φόρους δαπάνης.**

Οι φόροι εισοδήματος, που λέγονται και άμεσοι φόροι, υπολογίζονται με βάση το εισόδημα του φορολογούμενου προσώπου, που μπορεί να είναι κάποιο φυσικό πρόσωπο, δηλαδή κάποιος άνθρωπος, ή κάποιο νομικό πρόσωπο, δηλαδή μια επιχείρηση, εταιρεία κτλ. Για τον προσδιορισμό του εισοδήματος, επί του οποίου καταβάλλεται ο φόρος, λαμβάνονται υπόψη διάφορες απαλλαγές, εκπτώσεις κτλ. που δεν μας ενδιαφέρει να εξετάσουμε εδώ. Ο φόρος περιουσίας καταβάλλεται επί της καθαρής αξίας της περιουσίας καθώς και σε περιπτώσεις μεταβίβασης περιουσίας λόγω κληρονομιάς, δωρεάς κτλ. Οι φόροι

δαπάνης είναι ποσά που πληρώνει ο αγοραστής, όταν αγοράσει το προϊόν στο οποίο επιβάλλεται φόρος και έτσι η τιμή του προϊόντος αυξάνεται. Στους φόρους δαπάνης, που λέγονται και έμμεσοι, περιλαμβάνονται και οι δασμοί, που ουσιαστικά είναι φόροι επί εισαγόμενων προϊόντων. Σε πολλά εισαγόμενα προϊόντα, τα χαρακτηριζόμενα ως πολυτελή, ο δασμός είναι πολύ μεγάλος.

Ένα άλλο κριτήριο, με βάση το οποίο μπορούν να διακριθούν οι φόροι είναι η αναλογικότητα ή μη του φόρου. Με βάση το κριτήριο αυτό οι φόροι διακρίνονται σε:

- α) αναλογικούς,
- β) προοδευτικούς, και
- γ) αντίστροφα προοδευτικούς.

Ένας φόρος λέγεται αναλογικός, όταν ο φορολογικός συντελεστής

είναι ο ίδιος, ανεξάρτητα από το μέγεθος της φορολογικής βάσης. Στην περίπτωση αυτή, αν ο φορολογικός συντελεστής είναι, για παράδειγμα, 12% και το φορολογούμενο εισόδημα είναι 100, 200 και 300 ευρώ, ο συνολικός φόρος είναι 12, 24 και 36 ευρώ, αντίστοιχα. Δηλαδή, ο φόρος είναι πάντοτε η ίδια αναλογία του εισοδήματος, ανεξάρτητα από το αν το εισόδημα αυξάνεται ή μειώνεται.

Προοδευτικός φόρος είναι εκείνος του οποίου ο φορολογικός συντελεστής αυξάνεται, καθώς αυξάνεται η φορολογική βάση. Υποθέστε ότι ο φορολογικός συντελεστής του εισοδήματος για τα πρώτα 100 ευρώ είναι 8%, για τα επόμενα 100 ευρώ είναι 12% και για τα επόμενα 100 ευρώ είναι 18%. Στην περίπτωση αυτή, αν το εισόδημα είναι 100 ευρώ, ο φόρος είναι 8 ευρώ.

Για εισόδημα 200 ευρώ ο φόρος είναι 8 ευρώ για τα πρώτα 100 ευρώ και 12 για τα επόμενα, δηλ. συνολικά 20 ευρώ. Για εισόδημα 300 ευρώ ο φόρος είναι 8 ευρώ για τα πρώτα 100 ευρώ, 12 ευρώ για τα επόμενα 100 και 18 ευρώ για τα τελευταία 100, δηλ. συνολικά 38 ευρώ. Το άτομο που έχει εισόδημα 100 ευρώ πληρώνει 8 ευρώ φόρο, δηλ. 8% του εισοδήματός του. Το άτομο που έχει 200 ευρώ πληρώνει 20 ευρώ φόρο, δηλ. 10% του εισοδήματός του. Τέλος, το άτομο που έχει 300 ευρώ εισόδημα πληρώνει 38 ευρώ φόρο, δηλ. 12,7% του εισοδήματός του. Βλέπουμε ότι ο φόρος είναι αυξανόμενη αναλογία του εισοδήματος, καθώς το εισόδημα αυξάνεται.

Αντίστροφα προοδευτικός φόρος είναι εκείνος του οποίου ο φορολογικός συντελεστής μειώνεται,

όταν ή φορολογική βάση αυξάνεται και, κατά συνέπεια, ο συνολικός φόρος είναι φθίνουσα αναλογία του εισοδήματος. Τέτοιοι φόροι δεν είναι συνηθισμένοι.

Ένας φόρος δαπάνης όμως μπορεί εύκολα να γίνει αντίστροφα προοδευτικός. Για παράδειγμα υποθέστε ότι ένα άτομο καταναλώνει 10 λίτρα βενζίνη την ημέρα. Ο φόρος για κάθε λίτρο είναι 0,3 ευρώ. Συνεπώς, το άτομο αυτό πληρώνει ουσιαστικά 3 ευρώ την ημέρα φόρο. Αν το εισόδημά του είναι 60 ευρώ την ημέρα, ο φόρος είναι το 5% του εισοδήματος. Αν το εισόδημά του είναι 120 ευρώ την ημέρα, ο φόρος είναι το 2,5% του εισοδήματος. Βλέπουμε λοιπόν ότι η αναλογία του φόρου μειώνεται, καθώς αυξάνεται το εισόδημα. Γι' αυτό συνήθως λέγεται ότι οι φόροι δαπάνης επιβαρύν-

νουν άνισα τις χαμηλές εισοδηματικές τάξεις.

(iiβ) Δημόσιος Δανεισμός

Όπως έχουμε πει, ο δανεισμός αποτελεί σημαντική πηγή εσόδων για το Δημόσιο. Γενικά, ο δανεισμός είναι μια πηγή εσόδων στην οποία το Δημόσιο δεν μπορεί να καταφεύγει πολύ συχνά, γιατί τα δάνεια πρέπει να εξοφλούνται και να πληρώνονται και οι τόκοι. Επιπλέον, όσο αυξάνονται τα δάνεια σήμερα, τόσο θα αυξάνονται οι ανάγκες για περισσότερα έσοδα στο μέλλον (για να εξοφλούνται τα δάνεια). Αν όμως ένα δάνειο γίνεται για να χρησιμοποιηθεί σε ένα επενδυτικό έργο που αυξάνει την παραγωγικότητα της οικονομίας, όπως είναι ένα φράγμα ή μια εθνική οδός, τότε το δάνειο μπορεί να έχει θετικό τελικό αποτέλεσμα.

Το Δημόσιο μπορεί να δανειστεί

από άλλες χώρες, οπότε το δάνειο λέγεται **εξωτερικό δάνειο**, ή από πηγές του εσωτερικού, οπότε λέγεται **εσωτερικό δάνειο**. Τα εξωτερικά δάνεια είναι σε συνάλλαγμα, δηλαδή σε νομισματικές μονάδες της χώρας από την οποία προέρχεται το δάνειο. Αυτό έχει το πλεονέκτημα ότι μπορεί η δανειζόμενη χώρα να προβεί σε εισαγωγές προϊόντων, ανάλογα με τις ανάγκες της. Συνήθως με τα δάνεια εξωτερικού πληρώνονται οι εισαγωγές καπιταλιστικών αγαθών, οι οποίες στις περισσότερες περιπτώσεις είναι απαραίτητες για την οικονομική ανάπτυξη. Φυσικά υπάρχει και το μειονέκτημα ότι τα δάνεια εξωτερικού εξοφλούνται σε συνάλλαγμα.

Τα δάνεια εσωτερικού που συνάπτει το Δημόσιο προέρχονται από τρεις πηγές. Μια πηγή είναι η Κε-

ντρική Τράπεζα, δηλαδή το ίδρυμα που έχει το προνόμιο της έκδοσης χρήματος. Στην περίπτωση αυτή η Κεντρική Τράπεζα χρηματοδοτεί το Δημόσιο αυξάνοντας την ποσότητα του χρήματος (ουσιαστικά εκδίδοντας νέο χρήμα). Μια δεύτερη πηγή είναι οι αποταμιεύσεις του κοινού. Το Δημόσιο μπορεί να δανειστεί από το κοινό εκδίδοντας ομολογιακό δάνειο. Με αυτόν τον τρόπο η αγοραστική δύναμη μεταφέρεται από τα άτομα στο Δημόσιο. Μια τρίτη πηγή είναι το εμπορικό τραπεζικό σύστημα, από το οποίο το Δημόσιο μπορεί να δανειστεί με διάφορους τρόπους.

Τα δημόσια δάνεια μπορεί να είναι βραχυχρόνια ή μακροχρόνια, ανάλογα με το σκοπό για τον οποίο συνάπτονται. Δάνεια που προορίζονται για επενδύσεις είναι μακροχρόνια, για παράδειγμα δεκαετή, εικοσαετή

κ.λπ., ενώ δάνεια που προορίζονται για κάλυψη άμεσων αναγκών συνάπτονται για βραχύ σχετικό διάστημα, για παράδειγμα ένα, δύο έτη κτλ.

4. Κρατικός Προϋπολογισμός

Ο Κρατικός Προϋπολογισμός είναι ένας λογαριασμός που περιέχει όλες τις δαπάνες που προβλέπεται να γίνουν από το Κράτος μέσα σε ένα έτος και όλα τα έσοδα που προβλέπεται να εισπράξει το Κράτος κατά το ίδιο έτος. Ο κρατικός προϋπολογισμός δείχνει με μεγάλη λεπτομέρεια τον τρόπο με τον οποίο κατανέμονται οι δημόσιες δαπάνες στους διάφορους τομείς της οικονομίας καθώς επίσης τις πηγές από τις οποίες εισρέουν τα έσοδα προς το Δημόσιο. Η κατανομή των δημόσιων δαπανών και η επιβολή φόρων δείχνει και την οικονομική πολιτική που ακολουθεί η Κυβέρνη-

ση, γι' αυτό και ο κρατικός προϋπολογισμός είναι μια περιεκτική και σύντομη έκφραση της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής.

Τελειώνοντας, πρέπει να σημειώσουμε ότι ο κρατικός προϋπολογισμός συντάσσεται από το Υπουργείο των Οικονομικών με βάση την κυβερνητική πολιτική και τους στόχους που θέτει η κυβέρνηση. Στη συνέχεια ο προϋπολογισμός κατατίθεται στη Βουλή για να ψηφιστεί. Μετά την ψήφισή του οι αρμόδιοι φορείς (υπουργεία κτλ.) προβαίνουν στην υλοποίησή του.

Υπάρχει μια γενική, αλλά εσφαλμένη εντύπωση ότι ο κρατικός προϋπολογισμός πρέπει να είναι ισοσκελισμένος, δηλ. τα έσοδα να είναι ίσα με τις δαπάνες σε κάθε χρονική περίοδο. Η άποψη αυτή είναι εσφαλμένη. Καμία οικονομική λογική δεν

υπαγορεύει εξίσωση δαπανών και εσόδων. Ο προϋπολογισμός του Κράτους μπορεί να είναι πλεονασματικός, δηλ. τα έσοδα να υπερβαίνουν τις δαπάνες, ή ελλειμματικός, δηλ. οι δαπάνες να υπερβαίνουν τα έσοδα. Φυσικά, μπορεί να είναι ισοσκελισμένος.

Η κατάσταση του προϋπολογισμού θα εξαρτηθεί από τη γενική οικονομική συγκυρία και από την οικονομική πολιτική που η κυβέρνηση θέλει να εφαρμόσει. Αν η οικονομία βρίσκεται σε ύφεση και η ανεργία είναι αυξημένη, τότε ο προϋπολογισμός πρέπει να είναι ελλειμματικός, γιατί η διαρροή δαπάνης που γίνεται με την επιβολή φόρων και που τείνει να μειώσει το εθνικό εισόδημα πρέπει να αντισταθμιστεί με τη δημιουργία μεγαλύτερης δαπάνης από το κράτος μέσω των δημοσίων δα-

πανών (π.χ. για επενδύσεις), ώστε το εισόδημα να αυξηθεί και να αποφευχθεί, όσο γίνεται, η ύφεση. Αντίθετα, σε περιόδους μεγάλης απασχόλησης και αυξανόμενων τιμών, ο προϋπολογισμός πρέπει να είναι πλεονασματικός, για να μειωθούν οι πληθωριστικές τάσεις. Σε πολλές περιπτώσεις η μείωση δαπανών, λόγω της φύσης τους, όπως, για παράδειγμα, οι δαπάνες για την παιδεία ή την εθνική άμυνα, είναι δύσκολη. Σ' αυτήν την περίπτωση η πλεονασματικότητα του προϋπολογισμού πρέπει να προέλθει από αύξηση των εσόδων.

5. Σχόλια

Στο κεφάλαιο αυτό έγινε μια σύντομη περιγραφή των λειτουργιών και των οικονομικών του κράτους. Το κράτος θέτει το θεσμικό πλαίσιο

εντός του οποίου λειτουργεί η οικονομία και γίνονται οι συναλλαγές μεταξύ των ατόμων. Οι δημόσιες δαπάνες, αλλά και τα δημόσια έσοδα είναι σημαντικά ποσά σε σχέση με το εθνικό εισόδημα και, κατά συνέπεια, η λειτουργία του δημόσιου τομέα έχει σοβαρές επιδράσεις στο σύνολο της οικονομίας. Ο κρατικός προϋπολογισμός αποτελεί μια συνοπτική εικόνα των οικονομικών του δημόσιου τομέα και ο χειρισμός των κονδυλίων που περιλαμβάνονται σε αυτόν είναι ένα σοβαρό μέρος της οικονομικής πολιτικής του κράτους. Ο προϋπολογισμός του κράτους μπορεί να είναι πλεονασματικός, ελλειμματικός ή ισοσκελισμένος, ανάλογα με τη γενικότερη κατάσταση της οικονομίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

Ερωτήσεις

1) Ποιες είναι οι βασικές οικονομικές λειτουργίες του Κράτους;

2) Τι είναι τα δημόσια αγαθά;

3) Τι είναι η φορολογική βάση και τι ο φορολογικός συντελεστής;

4) Πώς διακρίνονται οι φόροι με κριτήριο τη φορολογική βάση;

5) Πώς διακρίνονται οι φόροι με βάση την αναλογικότητα ή μη του φόρου;

6) Τι είναι ο κρατικός προϋπολογισμός;

7) Να σημειώσετε τη σωστή απάντηση

(i) Ρόλος του κράτους είναι:

(α) Η δημιουργία θεσμικού πλαισίου

(β) Η οικονομική σταθερότητα

(γ) Η αναδιανομή του εισοδήματος

(δ) Όλα τα παραπάνω

(ε) Κανένα από τα παραπάνω

(ii) Η αρχή του αποκλεισμού σημαίνει ότι:

(α) Όλοι αποκλείονται από ορισμένα αγαθά

(β) Ορισμένοι αποκλείονται από όλα τα αγαθά

(γ) Όλοι αποκλείονται από όλα τα αγαθά

(δ) Ορισμένοι αποκλείονται είτε μπορούν είτε δεν μπορούν να πληρώσουν την τιμή

(ε) Τίποτα από τα παραπάνω

(iii) Τα έσοδα του κράτους προέρχονται από:

(α) Φόρους

(β) Τέλη

(γ) Δανεισμό

(δ) Από επιχειρηματικά έσοδα

(ε) Απ' όλα τα παραπάνω

(iv) Οι δαπάνες του Κράτους περιλαμβάνουν:

(α) Τις δαπάνες για την εθνική άμυνα

(β) Τη μισθοδοσία των δημοσίων υπαλλήλων

(γ) Τη χρηματοδότηση των δημοσίων έργων

(δ) Τις δαπάνες για την παιδεία

(ε) Όλα τα παραπάνω

(ν) Αναλογική φορολογία σημαίνει:

(α) Όλοι να πληρώνουν φόρους, ανάλογα με το εργατικό εισόδημα

(β) Όλοι να πληρώνουν φόρους, ανάλογα με την περιουσία τους

(γ) Όλοι να πληρώνουν τους ίδιους φόρους

(δ) Ο φορολογικός συντελεστής να είναι ο ίδιος ανεξάρτητα από τη φορολογική βάση

(ε) Τίποτα από τα παραπάνω

8. Να σημειώσετε το σωστό ή το λάθος

α) Ο δανεισμός του Δημοσίου προέρχεται από το εσωτερικό και το εξωτερικό. [Σ], [Λ]

β) Ο προϋπολογισμός του κρά-

**τους πρέπει να είναι πάντοτε ισο-
σκελισμένος. [Σ], [Λ]**

**γ) Προοδευτική φορολογία είναι
εκείνη κατά την οποία όλοι οι πολί-
τες πληρώνουν το φόρο που τους
αναλογεί. [Σ], [Λ]**

**δ) Ο αντίστροφα προοδευτικός
είναι άδικος φόρος. [Σ], [Λ]**

Ο Ντέιβιντ Ρικάρντο (1772-1823) εργαζόταν στη δουλειά του πατέρα του από 14 ετών. Πλούτισε από τις επιχειρηματικές του δραστηριότητες και μετά το 1814 άρχισε να ασχολείται με τους νόμους και τους μηχανισμούς της αγοράς. Το βιβλίο του “Αρχές της Πολιτικής Οικονομίας και Φορολογίας” αποτέλεσε αντικείμενο οικονομικής διαμάχης για μισό αιώνα. Ο Κάρολος Μαρξ επηρεάστηκε από τη θεωρία του Ρικάρντο.

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ - ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ - ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

1. Εισαγωγή

Στις αναλύσεις των προηγούμενων κεφαλαίων αγνοήσαμε, για λόγους απλούστευσης, το γεγονός ότι μια οικονομία λειτουργεί μέσα σ' ένα διεθνές πλαίσιο στο οποίο συνυπάρχει με άλλες οικονομίες. Επίσης αγνοήσαμε το γεγονός ότι η Ελληνική οικονομία παράλληλα λειτουργεί μέσα σ' ένα στενότερο πλαίσιο, δηλ. στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζουμε μερικά βασικά στοιχεία των διεθνών οικονομικών σχέσεων και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επιπλέον δίνουμε μια πολύ σύντομη περιγραφή της Ελληνικής Οικονομίας.

2. Διεθνοποίηση της Οικονομίας

Ο όρος “διεθνοποίηση της οικονομίας” χρησιμοποιείται για να τονιστεί ότι στη σύγχρονη εποχή οι εθνικές οικονομίες όλης της γης βρίσκονται σε στενή αλληλεξάρτηση. Ό,τι συμβαίνει σε μια οικονομία επηρεάζει σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό και άλλες. Οι οικονομίες των διάφορων χωρών συνδέονται μεταξύ τους με τρεις κυρίως τρόπους. Πρώτον, με τις εμπορικές συναλλαγές, δηλ. με το διεθνές εμπόριο προϊόντων και υπηρεσιών, το οποίο παίρνει τη μορφή εισαγωγών και εξαγωγών. Μια οικονομία εισάγει προϊόντα από άλλες χώρες και εξάγει τα δικά της στις άλλες. Δεύτερον, με τη μετακίνηση εργατικού δυναμικού μεταξύ χωρών, δηλ. με τη διεθνή μετανάστευση (νόμιμη και παράνομη). Τρίτον, με τις μεταφορές χρηματικών κεφαλαίων

μεταξύ χωρών μέσω των χρηματιστηρίων ή μέσω του τραπεζικού συστήματος των διάφορων χωρών.

Βέβαια οι οικονομικές συναλλαγές μεταξύ χωρών υπήρχαν και σε πολύ παλαιότερες εποχές, αλλά στη σύγχρονη εποχή οι σχέσεις αυτές είναι πολύ στενές και σχετίζονται με τις οικονομικές συνεργασίες μεταξύ των χωρών. Για παράδειγμα, δύο ή τρεις εταιρείες ξένων χωρών μπορούν να συνεργαστούν για την κατασκευή ενός μεγάλου έργου σε μια άλλη χώρα. Επίσης, η μεγάλη ανάπτυξη των επικοινωνιών διευκολύνει την ανάπτυξη των διεθνών οικονομικών συναλλαγών. Για παράδειγμα, ένας επενδυτής ή ένας κερδοσκόπος στη Νέα Υόρκη μπορεί να γνωρίζει κάθε λεπτό τι συμβαίνει στο χρηματιστήριο του Τόκιο ή του Λονδίνου και να πράττει ανάλογα.

3. Το Απόλυτο και Συγκριτικό Πλεονέκτημα

Η μεγάλη ανάπτυξη των διεθνών συναλλαγών οφείλεται σε ένα βασικό λόγο, δηλ. στο ότι δημιουργεί οφέλη για όλους όσους συμμετέχουν. Στην περίπτωση του διεθνούς εμπορίου τα οφέλη διατυπώνονται σαφώς στη θεωρία του απόλυτου και του συγκριτικού πλεονεκτήματος.

(i) Απόλυτο πλεονέκτημα

Υποθέστε ότι έχουμε δυο χώρες, την Ελλάδα και τη Γερμανία, που παράγουν κρασί και ύφασμα. Η Ελλάδα χρησιμοποιώντας ορισμένους παραγωγικούς συντελεστές παράγει 100 μονάδες κρασιού ή 50 μονάδες υφάσματος. Η Γερμανία χρησιμοποιώντας τις ίδιες ποσότητες συντελεστών παράγει 60 μονάδες

κρασιού ή 120 μονάδες υφάσματος. Τα στοιχεία αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα 11.1. Η Ελλάδα έχει απόλυτο πλεονέκτημα στην παραγωγή κρασιού, γιατί με τους ίδιους συντελεστές παράγει περισσότερο απ' ό,τι η Γερμανία. Στην παραγωγή υφάσματος το απόλυτο πλεονέκτημα έχει η Γερμανία. Έστω ότι δεν υπάρχει εμπόριο μεταξύ των δύο χωρών και ότι κάθε χώρα μοιράζει τους συντελεστές στην παραγωγή και των δύο προϊόντων.

Πίνακας 11.1. Απόλυτο Πλεονέκτημα

	Κρασί	Ύφασμα
Ελλάδα	100	50
Γερμανία	60	120

Έτσι η Ελλάδα παράγει 50 μονάδες κρασιού και 25 μονάδες υφάσματος και η Γερμανία 30 μονάδες κρασιού και 60 μονάδες υφάσματος. Η συνολική παραγωγή, δηλ. και των δύο χωρών, είναι 80 μονάδες κρασιού ($50+30$) και 85 μονάδες υφάσματος ($25+60$). Αν οι δύο χώρες θελήσουν να ειδικευτούν στην παραγωγή ενός μόνο προϊόντος και να ανταλλάξουν προϊόντα, η Ελλάδα μπορεί να ειδικευτεί στο κρασί και η Γερμανία στο ύφασμα, η συνολική παραγωγή είναι 100 μονάδες κρασί και 120 μονάδες ύφασμα. Είναι φανερό ότι η συνολική παραγωγή έχει αυξηθεί. Αυτό συμφέρει και τις δύο χώρες, γιατί τώρα μπορούν να ανταλλάξουν προϊόντα και να έχει η κάθε χώρα περισσότερα από πριν. Για παράδειγμα, η Ελλάδα μπορεί

να κρατήσει για εσωτερική κατανάλωση 50 μον. κρασιού και να διαθέσει τις υπόλοιπες 50 για ανταλλαγή με ύφασμα. Η Γερμανία μπορεί να κρατήσει 60 μον. υφάσματος και να διαθέσει τις υπόλοιπες 60 για ανταλλαγή με κρασί. Έτσι οι 50 μον. κρασιού μπορούν να ανταλλαγούν με 60 μον. υφάσματος. Συνεπώς, μετά το εμπόριο η Ελλάδα θα έχει 50 μον. κρασιού και 60 μον. υφάσματος και η Γερμανία 60 μον. υφάσματος και 50 μον. κρασιού. Είναι φανερό ότι και οι δύο χώρες έχουν ωφεληθεί.

(ii) Το Συγκριτικό Πλεονέκτημα

Η θεωρία του συγκριτικού πλεονεκτήματος καταλήγει σ' ένα ισχυρότερο συμπέρασμα. Δείχνει ότι το εμπόριο δημιουργεί οφέλη, ακόμα και στην περίπτωση που η μια χώρα είναι παραγωγικότερη και στα δύο προϊόντα. Ο πίνακας 11.2. παρουσιάζει

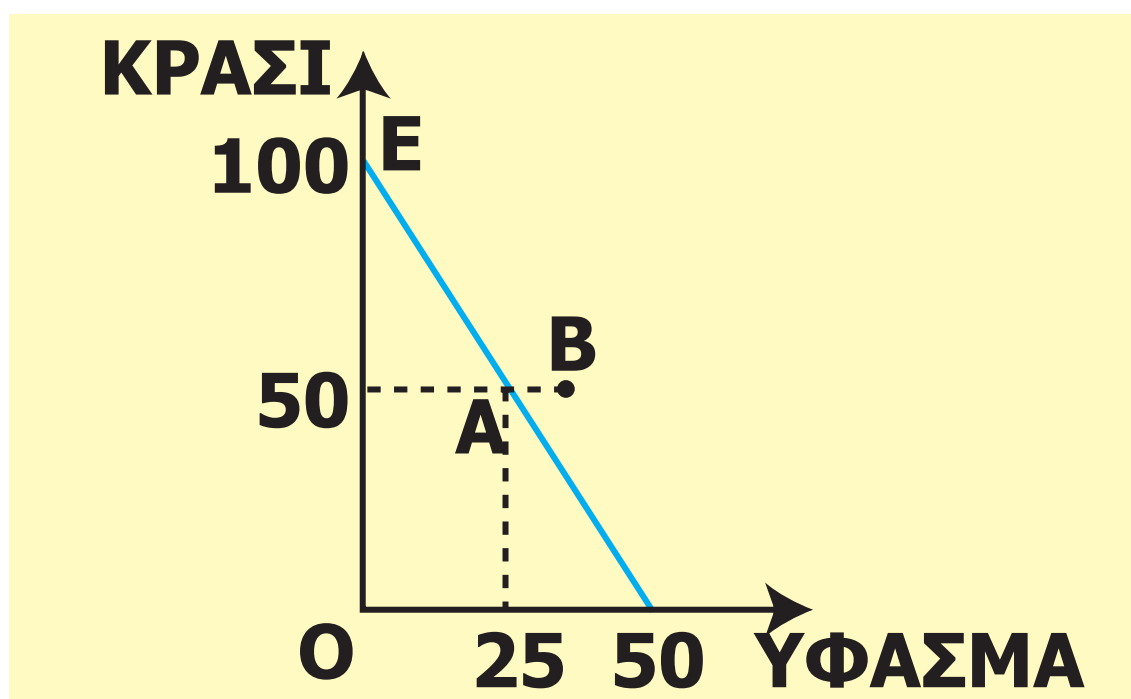
ένα τέτοιο παράδειγμα. Η Ελλάδα είναι πιο παραγωγική και στα δύο προϊόντα, διότι με τους ίδιους συντελεστές, όσους δηλ. και η Γερμανία, παράγει μεγαλύτερες ποσότητες. Όπως φαίνεται από τον πίνακα, η διαφορά είναι μεγαλύτερη (Πίν. 11.2. στη δεξιά σελίδα) στην παραγωγή κρασιού απ' ό,τι στο ύφασμα. Ας υποθέσουμε ότι χωρίς εμπόριο η Ελλάδα παράγει 50 μον. κρασιού και 25 μον. υφάσματος (σημείο Α στο Διάγραμμα 11.1.), ενώ η Γερμανία 45 μον. κρασιού και 10 μον. υφάσματος (σημείο Γ στο Διάγραμμα 11.2.). Κάνουμε την υπόθεση ότι η καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων κάθε χώρας είναι ευθεία γραμμή και, συνεπώς, ότι το κόστος ευκαιρίας είναι σταθερό.

Πίνακας 11.2.

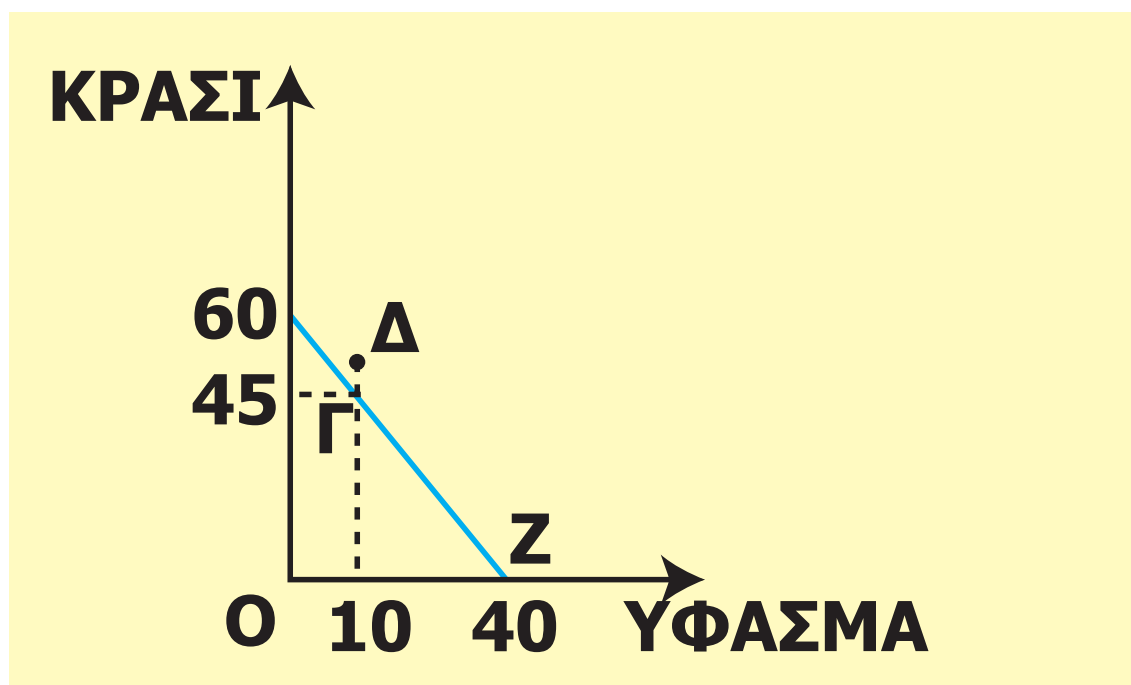
	Κρασί	Ύφασμα
Ελλάδα	100	50
Γερμανία	60	40

Αν οι δύο χώρες ειδικευτούν στην παραγωγή ενός προϊόντος και ανταλλάξουν προϊόντα, η Ελλάδα μπορεί να παράγει μόνο κρασί (σημείο E), να κρατάει 50 μον. για εσωτερική κατανάλωση και να διαθέτει τις υπόλοιπες 50 μον. για ανταλλαγή με ύφασμα. Η Γερμανία μπορεί να παράγει μόνο ύφασμα (σημείο Z), να κρατάει 10 μον. για εσωτερική κατανάλωση και να διαθέτει τις υπόλοιπες 30 για ανταλλαγή. Συνεπώς οι 50 μον. κρασιού της Ελλάδας μπορούν να ανταλλάγουν με τις 30 μον. υφάσματος της Γερμανίας. Μετά την ανταλλαγή η Ελλάδα θα έχει 50 μον. κρασιού και 30

μον. υφάσματος, όπως φαίνεται στο σημείο Β του Διαγράμματος 11.1. και η Γερμανία θα έχει 10 μον. υφάσματος και 50 μον. κρασιού, όπως φαίνεται στο σημείο Δ του Διαγράμματος 11.2. Από το παράδειγμα αυτό φαίνεται με σαφήνεια ότι και οι δύο χώρες απολαμβάνουν μεγαλύτερες ποσότητες αγαθών από το μεταξύ τους εμπόριο απ' ό,τι χωρίς εξειδίκευση και, συνεπώς, χωρίς εμπόριο.

Διάγραμμα 11.1. Καμπύλη Παραγωγικών Δυνατοτήτων Ελλάδας

Διάγραμμα 11.2. Καμπύλη Παραγωγικών Δυνατοτήτων Γερμανίας

Κάθε χώρα εξειδικεύεται στην παραγωγή του προϊόντος στο οποίο έχει συγκριτικό πλεονέκτημα. Το συγκριτικό πλεονέκτημα προσδιορίζεται από το κόστος ευκαιρίας κάθε προϊόντος σε κάθε χώρα. Για το παραπάνω παράδειγμα το κόστος ευκαιρίας φαίνεται στον πίνακα 11.3. Κάθε χώρα έχει συγκριτικό πλεονέκτημα στην παραγωγή εκείνου του

προϊόντος, στο οποίο έχει χαμηλότερο κόστος ευκαιρίας.

Πίνακας 11.3. Κόστος Ευκαιρίας

	Κρασί	Ύφασμα
Ελλάδα	0,5	2
Γερμανία	0,67	1,5

Σύμφωνα με τον πίνακα, το συγκριτικό πλεονέκτημα της Ελλάδας είναι στην παραγωγή κρασιού, και της Γερμανίας στην παραγωγή υφάσματος.

Ένας πρακτικός τρόπος προσδιορισμού του συγκριτικού πλεονεκτήματος για κάθε χώρα είναι η σύγκριση των ποσοτήτων ενός προϊόντος στις δύο χώρες με τις ποσότητες του άλλου προϊόντος. Στο παράδειγμα του πίνακα 11.2. η Ελλάδα είναι πιο παραγωγική και στα δύο προϊόντα, αλλά στο κρασί υπερέχει κατά 66,6%,

$$\left(= \frac{100 - 60}{60} \cdot 100 \right), \text{ ενώ στο ύφασμα} \\ \text{κατά } 25\% \left(= \frac{50 - 40}{40} \cdot 100 \right).$$

Συνεπώς το συγκριτικό πλεονέκτημα της Ελλάδας είναι στην παραγωγή κρασιού. Η Γερμανία είναι λιγότερο παραγωγική σε σύγκριση με την Ελλάδα και στα δύο προϊόντα. Η διαφορά όμως είναι μικρότερη στην παραγωγή υφάσματος, δηλ. το μειονέκτημά της είναι μικρότερο, και το συγκριτικό πλεονέκτημα της Γερμανίας είναι στην παραγωγή υφάσματος.

4. Συνάλλαγμα, Συναλλαγματικές Ισοτιμίες

Κάθε χώρα έχει το δικό της νόμισμα που είναι γενικά αποδεκτό στις συναλλαγές μεταξύ των πολιτών. Στο διεθνές εμπόριο όμως, οι συναλλαγές γίνονται μεταξύ πολιτών

διαφορετικών χωρών που χρησιμοποιούν διαφορετικά νομίσματα. Για παράδειγμα, ο Έλληνας παραγωγός που εξάγει κάποιο προϊόν στις ΗΠΑ πληρώνεται σε ΕΥΡΩ, ενώ ο Αμερικανός αγοραστής (καταναλωτής ή έμπορος) πληρώνει σε δολάρια ΗΠΑ. Συνεπώς, δημιουργείται η ανάγκη μετατροπής των ξένων νομισμάτων σε ΕΥΡΩ και των ΕΥΡΩ σε ξένα νομίσματα. Η μετατροπή αυτή γίνεται μέσω του τραπεζικού συστήματος, αλλά η λεπτομερής περιγραφή του μηχανισμού δε θα γίνει εδώ. Στην ουσία πρόκειται για μια αγορά στην οποία προσφέρονται και ζητούνται ξένα νομίσματα, δηλ. πρόκειται για αγορά συναλλάγματος.

Το συνάλλαγμα είναι το σύνολο των ξένων μέσων πληρωμής, όπως είναι τα ξένα νομίσματα, επι-

ταγές, συναλλαγματικές κ.λπ. Για παράδειγμα, για την Ελλάδα συνάλλαγμα είναι το αμερικανικό δολάριο, το ιαπωνικό γιεν κ.λπ. Το συνάλλαγμα γίνεται αντικείμενο αγοραπωλησίας στην αγορά συναλλάγματος, στην οποία εμφανίζονται η προσφορά και η ζήτηση. Η προσφορά συναλλάγματος προέρχεται απ' όσους ζητούν ελληνικά προϊόντα ή υπηρεσίες και πληρώνουν στο νόμισμα της χώρας τους. Η ζήτηση συναλλάγματος προέρχεται απ' όσους ζητούν ξένα προϊόντα και υπηρεσίες και χρειάζονται τα αντίστοιχα νομίσματα για τις πληρωμές. Φυσικά υπάρχουν πρόσθετες πηγές προσφοράς και ζήτησης συναλλάγματος, όπως τα μεταναστευτικά και ναυτιλιακά εμβάσματα, οι μεταφορές κεφαλαίων κ.λπ.

Αποτέλεσμα των συναλλαγών

135 / 190 - 191

στην αγορά συναλλάγματος είναι ο προσδιορισμός της τιμής του συναλλάγματος. Η τιμή του συναλλάγματος είναι η ποσότητα των ευρώ που απαιτείται για την αγορά μιας μονάδας του ξένου νομίσματος. Για παράδειγμα, η τιμή του αμερικανικού δολαρίου είναι 1,12 ευρώ. Είναι φανερό ότι η τιμή συναλλάγματος, που επίσης λέγεται συναλλαγματική ισοτιμία, είναι διαφορετική για κάθε νόμισμα. Αξίζει να σημειωθεί ότι η συναλλαγματική ισοτιμία μεταβάλλεται πολύ συχνά, σχεδόν καθημερινά.

Η μεταβολή της τιμής του συναλλάγματος χαρακτηρίζεται με τους όρους υποτίμηση και ανατίμηση. Όταν η τιμή του συναλλάγματος αυξάνεται, π.χ. από 1,12 ευρώ σε 1,15 ευρώ για κάθε δολάριο, το ευρώ υποτιμάται, γιατί μειώνεται η αξία

του έναντι του δολαρίου. Όταν η τιμή του συναλλάγματος μειώνεται, π.χ. από 1,12 ευρώ σε 1,08 ευρώ για κάθε δολάριο, το ευρώ ανατιμάται γιατί αυξάνει η αξία του έναντι του δολαρίου.

Οι μεταβολές της τιμής του συναλλάγματος έχουν σημαντικές συνέπειες, κυρίως στο διεθνές εμπόριο της χώρας. Αν, για παράδειγμα, το ευρώ υποτιμηθεί έναντι του δολαρίου, αυτό σημαίνει ότι τα Ελληνικά προϊόντα είναι φτηνότερα έναντι του δολαρίου και οι εξαγωγές ελληνικών προϊόντων προς τις ΗΠΑ αυξάνονται. Ταυτόχρονα όμως τα προϊόντα των ΗΠΑ γίνονται ακριβότερα έναντι του ευρώ και οι εισαγωγές Αμερικανικών προϊόντων προς την Ελλάδα μειώνονται. Τα αντίθετα ισχύουν σε περίπτωση ανατίμησης του ευρώ.

5. Το Ισοζύγιο Πληρωμών

Το ισοζύγιο πληρωμών είναι ένας λογαριασμός που παρουσιάζει όλες τις συναλλαγές μιας χώρας με όλες τις άλλες χώρες για μια χρονική περίοδο, συνήθως ένα έτος. Το ισοζύγιο πληρωμών περιλαμβάνει τις πληρωμές και τις εισπράξεις της χώρας για διάφορες αιτίες, οι οποίες μπορούν να ενταχθούν στις εξής γενικές κατηγορίες: (i) εισαγωγές και εξαγωγές εμπορευμάτων, (ii) παροχές υπηρεσιών, π.χ. τουρισμός, ασφάλειες κ.λπ. (iii) μεταφορές χρηματικών ποσών, όπως τα μεταναστευτικά εμβάσματα, δωρεές, επιδοτήσεις κ.λπ, και (iv) εισαγωγές και εξαγωγές χρηματικών κεφαλαίων, όπως π.χ. εισροές ή εκροές κεφαλαίων για επενδύσεις, για τοποθετήσεις σε τίτλους στο χρηματιστήριο,

για παροχή δανείων κ.λπ.

Το ισοζύγιο πληρωμών μπορεί να χωριστεί σε δύο επιμέρους ισοζύγια ή λογαριασμούς, στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και στο ισοζύγιο κίνησης κεφαλαίων. Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών περιλαμβάνει τις κατηγορίες (i), (ii) και (iii), που αναφέραμε πιο πάνω, δηλ. εισαγωγές και εξαγωγές εμπορευμάτων και υπηρεσιών και μεταφορές χρηματικών ποσών. Το ισοζύγιο κίνησης κεφαλαίων περιλαμβάνει την κατηγορία (iv), δηλ. τις μεταφορές χρηματικών κεφαλαίων. Μέρος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών αποτελεί το εμπορικό ισοζύγιο, το οποίο περιλαμβάνει τις εισαγωγές και εξαγωγές εμπορευμάτων.

6. Η Ευρωπαϊκή Ένωση

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί την εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και τυπικά δημιουργήθηκε με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992. Στις δώδεκα χώρες-μέλη της ΕΟΚ προσετέθησαν το 1995 η Αυστρία, η Σουηδία και η Φιλανδία.

Τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι τα εξής:

(i) Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, που αποτελείται από τους προέδρους των κυβερνήσεων των χωρών-μελών.

(ii) Το Συμβούλιο των Υπουργών, που αποτελείται από τους υπουργούς των κυβερνήσεων των χωρών-μελών. Οι υπουργοί που συμμετέχουν ορίζονται ανάλογα με τα θέματα τα οποία θα εξεταστούν. Για παράδειγμα, για θέματα γεωργίας συμμετέχουν οι υπουργοί

γεωργίας, για θέματα βιομηχανίας οι υπουργοί βιομηχανίας κ.λπ.

(iii) Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, που αποτελείται από 20 μέλη που ονομάζονται επίτροποι. Οι επίτροποι ορίζονται από τις χώρες-μέλη, αλλά μετά το διορισμό τους ενεργούν για το συμφέρον της Ευρωπαϊκής Ένωσης και όχι των χωρών από τις οποίες προέρχονται.

(iv) Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο που αποτελείται από 626 μέλη εκλεγόμενα από τους λαούς των χωρών-μελών κάθε πέντε χρόνια. Το Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο δεν έχει εξουσίες όπως αυτές των εθνικών κοινοβουλίων, γιατί η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι ακόμα πολιτική ένωση. Όμως ελέγχει τα μέλη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και εγκρίνει τον προϋπολογισμό της Ένωσης.

(ν) Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο,
που αποτελείται από 15 δικαστές
και έργο τους είναι η ερμηνεία και η
εφαρμογή των κανόνων της Ευρω-
παϊκής Ένωσης.

Οι δεκαπέντε χώρες της Ευρω-
παϊκής Ένωσης αποτελούν σήμερα
έναν ενιαίο οικονομικό χώρο. Μέσα
στο χώρο αυτόν το εμπόριο εμπο-
ρευμάτων γίνεται χωρίς δασμολογι-
κά ή άλλα εμπόδια και ταυτόχρονα
το εργατικό δυναμικό και το κεφά-
λαιο μετακινούνται ελεύθερα μέσα
στα πλαίσια των εθνικών νομικών
πλαισίων. Μ' άλλα λόγια, στην αγο-
ρά εμπορευμάτων και στην αγορά
παραγωγικών συντελεστών έχουν
αρθεί τα εμπόδια στις μετακινήσεις.

Από την 1.1.2002 το νομισματι-
κό καθεστώς άλλαξε ριζικά. Οι χώ-
ρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης
πλην της Δανίας, της Σουηδίας και

της Μεγ. Βρετανίας (που δεν επιθυμούν προς το παρόν) αποτελούν μια οικονομική και νομισματική ένωση (ΟΝΕ) η οποία, εκτός από τα χαρακτηριστικά που έχουμε αναφέρει πιο πάνω, έχει κοινό νόμισμα, το ευρώ, μια κεντρική τράπεζα, την **Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα**, και κοινή νομισματική πολιτική. Κύριος στόχος της νομισματικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας είναι η σταθερότητα των τιμών (έλεγχος του πληθωρισμού) μέσω του προσδιορισμού της απαραίτητης προσφοράς χρήματος και του ύψους των επιτοκίων.

Από το 2002, με τη δημιουργία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης, η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι μια μεγάλη οικονομία στην οποία κυκλοφορεί ένα μόνο νόμισμα, το ευρώ, τα προϊόντα,

το εργατικό δυναμικό και τα χρηματικά κεφάλαια μπορούν να μετακινούνται ελεύθερα μεταξύ των χωρών-μελών, και υπάρχει μια νομισματική πολιτική. Εν τούτοις, τα κράτη-μέλη έχουν ξεχωριστή πολιτική οντότητα, ξεχωριστές κυβερνήσεις και ξεχωριστή νομοθεσία.

Κάθε κράτος-μέλος έχει τη δική του φορολογική νομοθεσία, το δικό του κρατικό προϋπολογισμό και τη δική του δημοσιονομική πολιτική. Οι διαφορές αυτές θα εξαλειφτούν, αν και όταν η Ευρωπαϊκή Ένωση προχωρήσει σε πολιτική ένωση με την κατάργηση των εθνικών κρατών και τη δημιουργία ενός νέου κράτους.

7. Η Ελληνική Οικονομία

(i) Εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ

Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας κατά τα τελευταία τριάντα χρόνια παρουσιάζεται στον πίνακα 11.4. μαζί με τον πληθυσμό της χώρας. Τα στοιχεία για τον πληθυσμό για την περίοδο μετά το 1991 δεν είναι απολύτως ακριβή λόγω της παράνομης μετανάστευσης, η οποία κατ' εκτίμηση είναι περίπου 450 χιλ. άτομα. Όπως φαίνεται από τον πίνακα αυτό, το ΑΕΠ έχει αυξηθεί σημαντικά κατά την περίοδο αυτή. Η αύξηση αυτή είναι πραγματική και αντιπροσωπεύει αύξηση σε αγαθά και υπηρεσίες, διότι το ΑΕΠ έχει υπολογιστεί σε σταθερές τιμές του 1988 και η επίδραση του πληθωρισμού έχει εξαλειφτεί. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ κατά το 1997 ήταν

**3.120 χιλ. δρχ. σε τρέχουσες τιμές.
(ii) Η Σύνθεση του Πληθυσμού και
της Απασχόλησης**

Τα ακριβέστερα στοιχεία που διαθέτουμε για τον πληθυσμό, τον τόπο κατοικίας και την απασχόληση προέρχονται από τις απογραφές του πληθυσμού που γίνονται κάθε δέκα χρόνια, δηλ. 1951, 1961 κ.λπ. Από τις απογραφές του πληθυσμού προέρχονται τα στοιχεία του πίνακα 11.5., που παρουσιάζουν το σύνολο του πληθυσμού και την κατανομή του σε αστικές, ημιαστικές και αγροτικές περιοχές.

Πίνακας 11.4. Πληθυσμός και κατά κεφαλήν ΑΕΠ

Έτος	Πληθυσμός (εκατ. άτομα)	Κατά Κεφα- λήν ΑΕΠ (χιλ. δρχ. τιμές 1988)
1965	8,55	434
1970	8,79	598
1975	9,05	743
1980	9,64	864
1985	9,93	897
1991	10,30	957
1995	10,45	963
1997	10,49	1020

**Πίνακας 11.5.
Κατανομή του πληθυσμού σε Αγροτικές, Ημιαστικές
και Αστικές Περιοχές**

Έτος	Πληθυ- σμός (χιλ)	Αγρο- τικός	%	Ημι- αστικός	%	Αστι- κός	%
1951	7566	3609	47,7	1044	13,8	2913	38,5
1961	8326	3597	43,2	1124	13,5	3597	43,2
1971	8793	3078	35,0	1082	12,3	4634	52,7
1981	9741	2952	30,3	1130	11,6	5660	58,1
1991	10260	2907	28,3	1335	13,0	6018	58,7

Όπως φαίνεται από τον πίνακα 11.5., οι αλλαγές στην κατανομή του πληθυσμού είναι σημαντικές. Το 1951 το 48% περίπου του πληθυσμού ήταν αγροτικός (δηλ. κατοικούσε σε χωριά και μικρές πόλεις κάτω των 2000 κατοίκων), το 14% ήταν ημιαστικός (δηλ. κατοικούσε σε πόλεις μεταξύ 2000 και 10.000 κατοίκων) και το υπόλοιπο 38% σε αστικές περιοχές. Το 1991 οι αναλογίες αυτές έχουν αντιστραφεί. Όσο αυξήθηκε το ποσοστό των αστικών περιοχών, δηλ. 20 μονάδες, τόσο μειώθηκε το ποσοστό των αγροτικών περιοχών. Ο ημιαστικός πληθυσμός παρουσιάζει σταθερότητα ως ποσοστό επί του συνολικού. Το απόλυτο μέγεθος του πληθυσμού που κατοικεί σε αστικές και ημιαστικές περιοχές έχει αυξηθεί σημαντικά, ενώ αντίθετα το απόλυτο μέγεθος

του αγροτικού πληθυσμού έχει μειωθεί.

Η εξέλιξη της κατανομής του πληθυσμού, που παρουσιάζεται στον πίνακα 11.5., είναι αποτέλεσμα κυρίως της εσωτερικής μετανάστευσης του πληθυσμού από τις αγροτικές στις αστικές περιοχές, που άρχισε περί το τέλος της δεκαετίας του 1940, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου πολέμου.

Παράλληλα με τις μεταβολές στην κατά περιοχές κατανομή του πληθυσμού είναι οι μεταβολές στην απασχόληση κατά τομέα παραγωγής. Ο πίνακας 11.6. δείχνει ότι η σχετική σημασία του πρωτογενούς τομέα, δηλ. της γεωργίας, της κτηνοτροφίας, της αλιείας και των δασών, μειώνεται συνεχώς. Η απασχόληση στον πρωτογενή τομέα μειώνεται ως απόλυτο μέγεθος, αλλά και ως

ποσοστό στη συνολική απασχόληση. Αντίθετα, ο τριτογενής τομέας, δηλ. ο τομέας των υπηρεσιών απασχολεί συνεχώς περισσότερο εργατικό δυναμικό και απολύτως και σχετικά. Ο δευτερογενής τομέας, που περιλαμβάνει τη βιομηχανία, τις οικοδομές, την ενέργεια, την ύδρευση και τα λατομεία και ορυχεία, ακολουθεί μικτή πορεία.

Πίνακας 11.6. Κατανομή της Απασχόλησης σε Πρωτογενείς, Δευτε- ρογενείς και Τριτογενείς Τομείς

Έτος	Πρωτογενής Τομέας	Δευτερογενής Τομέας	Τριτογενής Τομέας
1951	59,5	17,0	23,5
1961	53,8	19,4	26,8
1971	40,6	26,5	32,9
1981	30,7	29,0	40,3
1992	21,9	27,1	51,0
1997	19,8	22,5	57,7
1997	χιλιάδες 765	866	2223

(iii) Προβλήματα της Ελληνικής Οικονομίας

Όπως κάθε οικονομία, έτσι και η ελληνική αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα. Οι περισσότεροι οικονομολόγοι θα συμφωνούσαν ότι τα σημαντικότερα προβλήματά της είναι (α) η ανεργία, (β) το δημόσιο χρέος και (γ) το ισοζύγιο των διεθνών πληρωμών και κυρίως το εμπορικό ισοζύγιο.

(α) Η Ανεργία. Το ποσοστό ανεργίας της Ελληνικής οικονομίας είναι υψηλό και αυξανόμενο. Διαφοροποιείται σημαντικά μεταξύ διάφορων ομάδων ατόμων και είναι μεγαλύτερο μεταξύ των νέων και μεταξύ των γυναικών.

Η ανεργία δημιουργεί σοβαρά οικονομικά προβλήματα σ' όσους πλήττονται από αυτή, και είναι πηγή σοβαρών κοινωνικών προβλημάτων.

(β) Το Δημόσιο Χρέος της χώρας είναι το χρέος του κυβερνητικού τομέα και περιλαμβάνει τα έντοκα γραμμάτια του δημοσίου, τα βραχυπρόθεσμα, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα ομόλογα του δημοσίου και τα λοιπά δάνεια της κυβέρνησης. Το δημόσιο χρέος μετρούμενο σε απόλυτο μέγεθος ήταν κατά το 1996 και 1997 33,3 τρισ. δρχ. και 35,9 τρισ. δρχ., αντίστοιχα. Ως ποσοστό του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος, το δημόσιο χρέος των ετών αυτών ήταν 111,6% και 108,6%. Σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το δημόσιο χρέος της Ελλάδας είναι εξαιρετικά μεγάλο και δημιουργεί υποχρεώσεις πληρωμής μεγάλων χρηματικών ποσών κάθε χρόνο από την κυβέρνηση για την πληρωμή των τόκων, πράγμα το οποίο

επιβαρύνει τον ετήσιο προϋπολογισμό του κράτους. Για το 1997 οι τόκοι του δημόσιου χρέους ήταν 3,2 τρισ. δρχ., όσο περίπου και το έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού.

(γ) Το ισοζύγιο των διεθνών πληρωμών και κυρίως το εμπορικό ισοζύγιο είναι ένα πρόβλημα που αντιμετωπίζει η ελληνική οικονομία επί σειρά ετών. Οι εισαγωγές προϊόντων προς την Ελλάδα είναι πολύ μεγαλύτερες από τις εξαγωγές μας προς τις άλλες χώρες και το εμπορικό ισοζύγιο είναι ελλειμματικό. Ένα μεγάλο μέρος του ελλείμματος αυτού καλύπτεται από το πλεόνασμα του ισοζυγίου άδηλων πόρων και πληρωμών. Οι άδηλοι πόροι, δηλαδή οι εισπράξεις από ταξιδιωτικό και μεταναστευτικό συνάλλαγμα και από εργατικά εμβάσματα, μεταφορές κτλ. καθώς

επίσης και από τις μεταβιβάσεις χρηματικών ποσών από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το τρίτο επί μέρους ισοζύγιο των διεθνών συναλλαγών είναι το ισοζύγιο κίνησης κεφαλαίων, δηλαδή το ισοζύγιο που καταγράφει τις εισροές και εκροές χρηματικών κεφαλαίων. Στις διεθνείς χρηματικές αγορές υπάρχουν τεράστια χρηματικά κεφάλαια που τοποθετούνται στο τραπεζικό σύστημα ή στο χρηματιστήριο, ή σε κρατικά ομόλογα ή σε συνάλλαγμα, με σκοπό να επιτύχουν την υψηλότερη δυνατή απόδοση. Τα κεφάλαια αυτά μετακινούνται εύκολα και γρήγορα μεταξύ των διαφόρων χωρών, ανάλογα με τις προσδοκίες και τις αποδόσεις που δημιουργούνται σε κάθε χώρα. Το εμπορικό ισοζύγιο, το ισοζύγιο άδηλων πόρων και η καθαρή κίνηση κεφαλαίων αποτελούν το ισοζύγιο των διεθνών

**συναλλαγών. Το έλλειμμα του εμπο-
ρικού ισοζυγίου και τα πλεονάσματα
των άλλων δύο αθροιζόμενα δίνουν
το έλλειμμα ή το πλεόνασμα του ισο-
ζυγίου διεθνών συναλλαγών.**

**Τα σημαντικά προβλήματα που
αναφέραμε πιο πάνω δεν είναι βέ-
βαια τα μόνα της ελληνικής οικονο-
μίας, ούτε είναι ανεξάρτητα από τα
άλλα προβλήματα. Μεταξύ των άλ-
λων που θα μπορούσε ν' αναφέρει
κανείς, είναι η χαμηλή παραγωγικό-
τητα της ελληνικής οικονομίας, σε
σύγκριση με αυτή των άλλων χω-
ρών της ευρωπαϊκής Ένωσης. Ένα
απλό μέτρο της παραγωγικότητας
είναι το προϊόν κατ' απασχολούμενο
και αναφέρεται ως παραγωγικότητα
της εργασίας.**

8. Σχόλια

Η δημιουργία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης καθιστά την Ευρωπαϊκή Ένωση μία μεγάλη οικονομία με προοπτικές ανάπτυξης και με πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαμόρφωση της παγκόσμιας οικονομίας μαζί με τις ΗΠΑ. Στο μέλλον και άλλες χώρες της Ευρώπης θα γίνουν μέλη της Ένωσης, με αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας ακόμη μεγαλύτερης οικονομίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

Ερωτήσεις

1. Εξηγήστε τη διαφορά μεταξύ του απόλυτου και του συγκριτικού πλεονεκτήματος.

2. Τι διαφορά υπάρχει μεταξύ της τιμής του συναλλάγματος και της συναλλαγματικής ισοτιμίας;

3. Να σημειώσετε το σωστό ή το λάθος:

α) Το ευρώ υποτιμάται, όταν ακριβαίνει η τιμή του δολαρίου. [Σ], [Λ]

β) Το ευρώ ανατιμάται, όταν μειώνεται η τιμή του δολαρίου. [Σ], [Λ]

γ) Όταν το ευρώ υποτιμάται έναντι του δολαρίου, τα αμερικάνικα προϊόντα γίνονται φτηνότερα για τους Έλληνες καταναλωτές. [Σ], [Λ]

δ) Όταν το ευρώ υποτιμάται έναντι του δολαρίου, τα ελληνικά προϊόντα γίνονται φτηνότερα για τους Αμερικανούς καταναλωτές. [Σ], [Λ]

ε) Με το διεθνές εμπόριο κάθε χώρα αυξάνει τις παραγωγικές της δυνατότητες και μετατοπίζει προς τα πάνω και δεξιά την καμπύλη των παραγωγικών δυνατοτήτων. [Σ], [Λ]

4. Να σημειώσετε τη σωστή απάντηση:

ι) Το εμπόριο μεταξύ χωρών είναι καλό, διότι:

(α) Αυξάνονται οι εξαγωγές και των δύο χωρών.

(β) Αυξάνονται οι εισαγωγές και των δύο χωρών.

(γ) Κυκλοφορεί πιο γρήγορα το συνάλλαγμα.

(δ) Ισοδυναμεί με αύξηση των παραγωγικών δυνατοτήτων και των δύο χωρών.

(ε) Αυξάνονται τα έσοδα του κράτους από τους φόρους.

ii) Το Δημόσιο χρέος της χώρας είναι:

(α) Το σύνολο των χρεών των πολιτών.

(β) Το σύνολο των χρεών προς τις άλλες χώρες.

(γ) Το σύνολο των χρεών του κρατικού τομέα.

(δ) Το σύνολο των εντόκων γραμματίων.

(ε) Τίποτα από τα παραπάνω.

iii) Αν δύο οικονομίες είναι ίδιες σ' όλα:

(α) Το εμπόριο μεταξύ τους ωφελεί και τις δύο.

(β) Το εμπόριο μεταξύ τους ζημιώνει και τις δύο.

(γ) Πρέπει να έχουν εμπορικές σχέσεις μεταξύ τους.

(δ) Πρέπει να έχουν εμπορικές σχέσεις μόνο μεταξύ τους.

(ε) Πρέπει να έχουν εμπορικές σχέσεις με άλλες χώρες.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

Αγαθό οικονομικό

Το μέσο ικανοποίησης των αναγκών του ανθρώπου.

Αγορά

Κάθε μέσο ή τρόπος πραγματοποίησης αγοραπωλησιών.

Αδιανέμητα Κέρδη

Το μέρος των κερδών των ανωνύμων εταιρειών που δε διανέμεται ως μέρισμα στους μετόχους, αλλά παραμένει στην επιχείρηση είτε λόγω της νομοθεσίας είτε λόγω της πολιτικής της επιχείρησης.

Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Α.Ε.Π.)

Η συνολική αξία σε χρηματικές μονάδες των τελικών αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε μια χώρα ένα συγκεκριμένο έτος.

Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (Α.ΕΘ.Π.)

Το εισόδημα που αποκτούν όλοι όσοι ζουν μέσα στη χώρα, καθώς και το μέρος του εισοδήματος που οι πολίτες της αποκτούν στο εξωτερικό και αποστέλλουν στη χώρα. Δεν περιλαμβάνεται όμως, το τμήμα του εισοδήματος που δημιουργείται μέσα στη χώρα από τους αλλοδαπούς και αποστέλλεται στο εξωτερικό.

Άμεσοι Φόροι

Οι φόροι που επιβάλλονται στο εισόδημα και την περιουσία.

Ανεργία

Η κατάσταση της οικονομίας στην οποία υπάρχουν άτομα που μπορούν και θέλουν να εργασθούν αλλά δεν βρίσκουν απασχόληση.

Αντιοικονομίες Κλίμακας

Οι λόγοι της ανοδικής πορείας του μέσου και οριακού κόστους στη μακροχρόνια περίοδο, όσο αυξάνεται το επίπεδο της παραγωγής.

Αποθέματα

Προϊόντα που έχουν παραχθεί από τις επιχειρήσεις, αλλά δεν έχουν διατεθεί στην αγορά.

Απόσβεση

Το μέρος του κεφαλαίου που έχει φθαρεί λόγω της συμμετοχής του στην παραγωγική διαδικασία.

Αποταμίευση

Η μη χρησιμοποίηση εισοδήματος για κατανάλωση.

Βραχυχρόνια περίοδος παραγωγής

Το χρονικό διάστημα μέσα στο οποίο η επιχείρηση δεν μπορεί

να μεταβάλει την ποσότητα ενός ή περισσότερων από τους συντελεστές που χρησιμοποιεί.

Δείκτης τιμών

Μέτρο που εκφράζει τις μεταβολές στο γενικό επίπεδο τιμών σε σχέση με το επίπεδο τιμών του έτους βάσης και εκφράζεται συνήθως ως ποσοστό.

Δημόσια Αγαθά

Αγαθά των οποίων την παραγωγή και διάθεση αναλαμβάνει το κράτος, όπως π.χ. εθνική άμυνα, δημόσια ασφάλεια.

Δημόσιος Δανεισμός

Ο δανεισμός του κράτους από διάφορες πηγές.

Διαθέσιμο εισόδημα

Το εισόδημα που έχουν στη διάθεσή τους τα μέλη μιας οικονομίας

για κατανάλωση και αποταμίευση.

Διακυμάνσεις οικονομικές

Οι συστηματικές μεταβολές της οικονομικής δραστηριότητας.

Διανεμόμενα κέρδη

Τα κέρδη που διανέμονται στους μετόχους.

Έδαφος

Παραγωγικός συντελεστής που περιλαμβάνει τη γεωγραφική έκταση γης καθώς και τις ιδιότητες της για την παραγωγή προϊόντων.

Εθνικό Εισόδημα

Το εισόδημα που δημιουργούν τα μέλη μιας οικονομίας, αλλά όχι και το πόσο έχουν στη διάθεσή τους για κατανάλωση ή αποταμίευση.

Εισοδηματική ελαστικότητα

Η αντίδραση των καταναλωτών στη ζητούμενη ποσότητα ενός αγαθού, που οφείλεται στις μεταβολές του εισοδήματός τους.

Ελαστικότητα προσφοράς

Η μέτρηση της αντίδρασης της προσφερόμενης ποσότητας των επιχειρήσεων στις μεταβολές των τιμών.

Ελαστικότητα της ζήτησης (ως προς την τιμή)

Ο βαθμός ανταπόκρισης ή αντίδρασης των καταναλωτών στις μεταβολές της τιμής.

Έμμεσοι Φόροι

Φόροι που επιβάλλονται στη δαπάνη.

Ενδιάμεσα αγαθά

Αυτά που αγοράζονται για περαι-

τέρω επεξεργασία και όχι τελική χρήση.

Επιδότηση κρατική

Ενισχύσεις που παρέχονται από το Κράτος σε παραγωγούς ή επιχειρήσεις.

Επιτόκιο

Είναι το χρηματικό ποσό, που πρέπει κανείς να πληρώσει, για να χρησιμοποιήσει το ποσό των εκατό δραχμών για ένα χρόνο.

Επιχείρηση

Παραγωγική μονάδα με διάφορες νομικές μορφές που λειτουργεί με σκοπό το μέγιστο κέρδος.

Εργασία

Ανθρώπινη προσπάθεια, πνευματική ή σωματική, για την παραγωγή προϊόντος.

Εργατικό σωματείο

Οργάνωση εργαζομένων με αντικειμενικό σκοπό την προώθηση των συμφερόντων των μελών της.

Θέση ισορροπίας της επιχείρησης

Η ποσότητα παραγωγής που μεγιστοποιεί το κέρδος της επιχείρησης.

Ισοζύγιο πληρωμών

Ο λογαριασμός που παρουσιάζει όλες τις συναλλαγές μιας χώρας με όλες τις άλλες χώρες σε μία περίοδο.

Καθαρό Εθνικό Προϊόν

Το προϊόν που απομένει μετά την αφαίρεση των αποσβέσεων από το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν.

Καμπύλη Παραγωγικών Δυνατοτήτων

Η καμπύλη που δείχνει τις μεγαλύτερες ποσότητες ενός προϊόντος

που είναι δυνατόν να παραχθούν για κάθε ποσότητα ενός άλλου προϊόντος με δεδομένες τις ποσότητες των συντελεστών της παραγωγής.

Κανονικό αγαθό

Το αγαθό του οποίου η ζήτηση αυξάνεται, όταν το εισόδημα των καταναλωτών αυξάνεται.

Κατά Κεφαλήν Πραγματικό Α.Ε.Π.

Το προϊόν που θα αντιστοιχούσε σε κάθε κάτοικο μιας οικονομίας, αν η διανομή ήταν ίση.

Κατώτερο αγαθό

Το αγαθό του οποίου η ζήτηση μειώνεται, όταν το εισόδημα των καταναλωτών αυξάνεται.

Κεφάλαιο υλικό

Προϊόντα που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή άλλων προϊόντων.

Κόστος Ευκαιρίας ή Εναλλακτικό

Η απώλεια της ευκαιρίας να αποκτηθεί ένα αγαθό, γιατί οι ίδιοι συντελεστές με τους οποίους μπορούσε να παραχθεί έχουν χρησιμοποιηθεί εναλλακτικά για την παραγωγή κάποιων άλλων.

Κόστος Μέσο

Το κατά μονάδα κόστος ενός αγαθού.

Κόστος Μεταβλητό

Οι δαπάνες που καταβάλλονται για τους μεταβλητούς συντελεστές, των οποίων η ποσότητα μεταβάλλεται καθώς μεταβάλλεται η ποσότητα του παραγόμενου προϊόντος.

Κόστος Οριακό

Ο ρυθμός με τον οποίο μεταβάλλεται το συνολικό κόστος, όταν

μεταβάλλεται η παραγωγή κατά μια μονάδα.

Κόστος Σταθερό

Οι δαπάνες που καταβάλλονται για τους σταθερούς συντελεστές. Αυτό δεν μεταβάλλεται καθώς μεταβάλλεται η ποσότητα του παραγόμενου προϊόντος.

Κόστος Συνολικό

Το άθροισμα του μεταβλητού και σταθερού κόστους.

Μακροοικονομική Θεωρία

Το τμήμα της οικονομικής θεωρίας που εξετάζει τα οικονομικά προβλήματα ως ένα σύνολο αλληλοεξαρτώμενων μεγεθών.

Μακροχρόνια Περίοδος Παραγωγής

Το χρονικό διάστημα μέσα στο οποίο η επιχείρηση μπορεί να μεταβάλλει τις ποσότητες όλων των

παραγωγικών συντελεστών.

Μεταβιβαστικές Πληρωμές

Η μεταβίβαση αγοραστικής δύναμης με τη μορφή συντάξεων, υποτροφιών, επιδομάτων, τα οποία δεν αποτελούν αμοιβή για τη συμμετοχή σε παραγωγική διαδικασία.

Μικροοικονομική Θεωρία

Το τμήμα της οικονομικής θεωρίας που εξετάζει τη συμπεριφορά και τη δραστηριότητα των ξεχωριστών μονάδων μιας οικονομίας.

Μονοπωλιακός ανταγωνισμός

Μορφή αγοράς ενός αγαθού, στην οποία υπάρχει μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων που παράγουν σχετικά διαφοροποιημένο προϊόν χωρίς το στοιχείο της αλληλεξάρτησης.

Μονοπώλιο

Μορφή αγοράς ενός αγαθού, στην οποία υπάρχει μια μόνον επιχείρηση που το παράγει και το προσφέρει.

Νομισματική - πιστωτική πολιτική

Σύνολο μέτρων που παίρνει η Κεντρική Τράπεζα και έχουν σκοπό να μεταβάλουν την ποσότητα χρήματος που κυκλοφορεί και το επιτόκιο.

Νόμος Ζήτησης

Όταν η τιμή ενός αγαθού μειώνεται, αυξάνεται η ζητούμενη ποσότητα, και, όταν η τιμή του αυξάνεται, τότε μειώνεται η ζητούμενη ποσότητα.

Νόμος Προσφοράς

Σύμφωνα μ' αυτόν, όταν αυξάνεται η τιμή, αυξάνεται και η προσφερόμενη ποσότητα και αντίστροφα,

όταν μειώνεται η τιμή, μειώνεται
και η προσφερόμενη ποσότητα.

Νόμος της φθίνουσας ή μη ανάλο- γης απόδοσης

Δηλώνει ότι στη βραχυχρόνια πε-
ρίοδο Παραγωγής, δηλαδή στην
περίοδο που υπάρχει ένας τουλάχιστον
σταθερός παραγωγικός συ-
ντελεστής, υπάρχει ένα σημείο μέ-
χρι το οποίο η διαδοχική προσθήκη
ίσων μονάδων του μεταβλητού συ-
ντελεστή δίνει συνεχώς μεγαλύτε-
ρες αυξήσεις στο συνολικό προϊόν
και πέρα από το οποίο κάθε διαδο-
χική ίση αύξηση του μεταβλητού
συντελεστή θα δίνει όλο και μικρό-
τερες αυξήσεις στο συνολικό προ-
ϊόν, δηλαδή το οριακό προϊόν του
μεταβλητού συντελεστή αρχικά αυ-
ξάνεται και μετά μειώνεται.

Οικονομίες Κλίμακας

Ο λόγος της καθοδικής πορείας του μέσου και οριακού κόστους στη μακροχρόνια Περίοδο όσο αυξάνεται η παραγωγή.

Ολιγοπώλιο

Μορφή αγοράς ενός αγαθού, στην οποία υπάρχει μικρός αριθμός επιχειρήσεων που το παράγουν με κύριο χαρακτηριστικό την έντονη αλληλεξάρτησή τους.

Οριακή πρόσοδος

Το επιπλέον έσοδο από την πώληση μιας επιπλέον μονάδας προϊόντος.

Παραγωγή

Η διαδικασία με την οποία οι διάφοροι παραγωγικοί συντελεστές μετασχηματίζονται σε αγαθά χρήσιμα για τον άνθρωπο.

Πλεονάζουσα προσφορά (πλεόνασμα)

Η ζητούμενη ποσότητα ενός αγαθού είναι μικρότερη από την προσφερόμενη ποσότητα.

Πληθωρισμός

Η συνεχής άνοδος του γενικού επιπέδου των τιμών.

Πλήρης ανταγωνισμός

Μορφή αγοράς ενός αγαθού, στην οποία υπάρχει μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων που το παράγουν.

Προεξοφλητικό επιτόκιο

Το επιτόκιο με το οποίο γίνεται προεξόφληση μιας συναλλαγματικής από την Κεντρική Τράπεζα.

Προϊόν μέσο

Ο λόγος του συνολικού προϊόντος προς τις μονάδες του μεταβλητού συντελεστή.

Προϊόν οριακό

Η μεταβολή που επέρχεται στο συνολικό προϊόν, όταν μεταβάλλεται ο μεταβλητός συντελεστής κατά μια μονάδα.

Προϊόν συνολικό

Η ποσότητα του προϊόντος που παράγεται όταν οι ποσότητες όλων των άλλων συντελεστών παραμένουν σταθερές και μεταβάλλεται μόνο η ποσότητα του συντελεστή που μας ενδιαφέρει.

Πρόσοδος

Έσοδα.

Ρευστά διαθέσιμα

Απόθεμα χρημάτων που οφείλει να κρατάει η εμπορική τράπεζα στο ταμείο της.

Στασιμοπληθωρισμός

Η ταυτόχρονη παρουσία πληθωρισμού και στασιμότητας της οικονομίας.

Συμπληρωματικά αγαθά

Δύο ή περισσότερα αγαθά ονομάζονται συμπληρωματικά, όταν η κατανάλωση του ενός απαιτεί και την κατανάλωση του άλλου για την ικανοποίηση μιας ανάγκης.

Συνάλλαγμα

Οι νομισματικές μονάδες άλλης χώρας.

Συναλλάγματος τιμή

Η ποσότητα των Ευρώ που απαιτούνται για την αγορά μιας μονάδας του ξένου νομίσματος.

Συνθήκη ισορροπίας της επιχείρησης

Η ισότητα οριακής προσόδου και οριακού κόστους.

Συντελεστής παραγωγής

Η εργασία, το έδαφος και το κεφάλαιο όταν χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία.

Τελικά αγαθά

Αυτά που αγοράζονται για τελική χρήση και όχι για παραπέρα μετασχηματισμό.

Τιμή ισορροπίας

Είναι η τιμή στην οποία η ζητούμενη ποσότητα για ένα αγαθό είναι ίση με την προσφερόμενη ποσότητα.

Υπερβάλλουσα ζήτηση (έλλειμμα)

Η ζητούμενη ποσότητα ενός αγαθού είναι μεγαλύτερη από την προσφερόμενη ποσότητα.

Υποκατάστατα αγαθά

Δύο ή περισσότερα αγαθά ονομάζονται υποκατάστατα, όταν το ένα μπορεί να χρησιμοποιηθεί αντί

του άλλου, για να ικανοποιήσει την ίδια ανάγκη.

Φορολογική βάση

Το εισόδημα (η περιουσία, ή η δαπάνη) του φορολογουμένου επί του οποίου επιβάλλεται ο φόρος.

Φορολογικός συντελεστής

Το ποσοστό με το οποίο φορολογείται το εισόδημα (η περιουσία ή η δαπάνη).

Φόρος

Χρηματικό ποσό που οι πολίτες είναι υποχρεωμένοι να καταβάλουν στο Δημόσιο χωρίς ειδική αντιπαροχή.

Χρήμα

Οτιδήποτε γίνεται αποδεκτό ως μέσο ανταλλαγής από τα άτομα μιας κοινωνίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 4ου ΤΟΜΟΥ

Κεφάλαιο 8ο, Το τραπεζικό σύστημα	6
Κεφάλαιο 9ο, Οικονομικές διακυμάνσεις - πληθωρισμός - ανεργία	44
Κεφάλαιο 10ο, Τα δημόσια οικονομικά	85
Κεφάλαιο 11ο, Διεθνείς οικονομικές σχέσεις - Ευρωπαϊκή Ένωση - Ελληνική οικονομία.....	121
Γλωσσάριο	163

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.